

UČEŠĆE GRAĐANA U ODLUČIVANJU NA LOKALNOM NIVOU

CENTAR ZA MIR I RAZVOJ DEMOKRATIJE

Ružica Rosandić
Ružica Dabić
Jelena Mihailović

**UČEŠĆE GRAĐANA U ODLUČIVANJU
NA LOKALNOM NIVOU**

Beograd, 2006.

Ružica Rosandić
Ružica Dabić
Jelena Mihailović

UČEŠĆE GRAĐANA U ODLUČIVANJU
NA LOKALNOM NIVOU

Izdavač

CENTAR ZA MIR I RAZVOJ DEMOKRATIJE

Mileševska 51 11000 Beograd, Srbija

Tel/fax. +381 11 308 99 78, 308 99 79

Za izdavača

Vesna Pešić

Priprema za štampu

Ateneum, Beograd

Tiraž 500 primeraka

Štampa

Caligraph, Beograd

*Ovaj projekat realizovan je zahvaljujući sredstvima
Međunarodnog centra Olof Palme*

Sadržaj

UVOD	7
NAČINI USPOSTAVLJANJA SARADNJE	15
TRAJNOST SARADNJE	21
OBLICI SARADNJE	31
Institucionalizovana saradnja	31
Ad hoc saradnja	34
Saradnja sa lokalnim institucijama i službama	35
OBLASTI U KOJIMA JE OSTVARENA SARADNJA	39
PRIKAZ PROJEKATA PO OBLICIMA SARADNJE	45
DODATAK	
Kontakti svih organizacija koje su uključene u ovu analizu	83

Uvod

Učešće građana u odlučivanju o društvenim problemima je ključ demokratije. Demokratija se ne sastoji samo u odlučivanja građana za koga će glasati na izborima, već podrazumeva pravo da budu obavješteni o svim stvarima od javnog značaja kako bi mogli da učestvuju u javnim raspravama, da pokreću neke inicijative i da nude rešenja problema koji ih neposredno ili posredno pogađaju.

Jedan primer: Londonska opština Islington svake godine utroši oko 200 miliona funti za rad komunalnih službi. Kao deo priprema za izradu plana budžeta za 2007, opština poziva građane da daju predloge kako najracionalnije utrošiti taj novac. Upitnik je poslat svim stanovnicima opštine, kao deo redovnih novina koje stižu na svaku adresu u opštini. U upitniku se traži da na listi raznih usluga (uklanjanje smeća, poboljšanje ulične rasvete, parkirališta, dečjih igrališta, obdaništa i jaslica, škola, sportskih hala, biblioteka, socijalnih službi, administracije, opreme za recikliranje, šalterskih službi, elektronske naplate računa, zdravstvenih usluga...) obeleže koje su sve službe koristili tokom ove godine, da odaberu tri koje smatraju prioriternim za narednu godinu, da daju mišljenje o tome da li kvalitet ovih službi treba održavati na istom nivou, poboljšati ih ili im smanjiti kapacitete.

Konačno, da se izjasne na šta usmeriti dodatna sredstva: na uređenje parkova i sportskih sala/igrališta, smanjenje saobraćajnog zagađenja, smanjenje kriminala i antisocijalnog ponašanja, uređenje staza za bicikliste, bolje čišćenje ulica... ili da daju neki drugi predlog.

Tokom poslednjih deset-petnaest godina u Srbiji je osnovan znatan broj organizacija oko kojih su se okupili građani svesni brojnih društvenih problema, spremni da učestvuju u njihovom rešavanju. Neki od problema mogu se rešiti dobrom organizacijom i dobrom voljom samih građana. Međutim, za rešavanje mnogih drugih neophodna je saradnja sa lokalnim vlastima i komunalnim službama i institucijama. Taj odnos između vladinog i nevladinog sektora kod nas je još uvek nedovoljno razvijen i cilj ovog projekta i jeste da ispita u kojoj meri takva saradnja postoji i u čemu se sve ona sastoji.

Zakonske osnove takve saradnje postavljene su, pre svega, u *Zakonu o lokalnoj samoupravi* (2002). Pored uloge u izboru lokalnih vlasti, ovaj zakon predviđa i druge oblike učešća građana u odlučivanju: učešće u *građanskim inicijativama* (davanjem predloga lokalnim vlastima kako da se reše neki socijalni problemi, kako da se poboljša statut lokalne zajednice ili pokretanjem inicijative za raspisivanje referendumu o nekim značajnim pitanjima za život u zajednici), uspostavljanje *forumu građana* (na kojima se raspravlja o pomenutim inicijativama) i *referendum* (na kome se svi građani izjašnjavaju o iniciranim promenama).

Prema Zakonu o lokalnoj samoupravi, Skupština opštine može osnivati stalna i povremena radna tela, među kojima su **Savet za međunacionalne odnose** (*obavezno* u nacionalno

mešovitim opštinama), **Savet za razvoj i zaštitu lokalne samouprave** (*fakultativno* osnivanje), ili **građanski branilac** (ombudsman), koji štiti individualna i kolektivna prava i interese građana tako što vrši kontrolu rada uprave i javnih službi. Stalna radna tela se osnivaju radi razmatranja pojedinih pitanja iz nadležnosti skupštine, i biraju se iz redova odbornika, a povremena radna tela skupština osniva radi rešavanja određenog pitanja ili nekog konkretnog zadatka ili posla.

Pored Zakona o lokalnoj samoupravi, za punopravni angažman građana važni su još neki zakoni kao što su: *Zakon o sprečavanju sukoba interesa pri vršenju javnih funkcija*, koji se može primenjivati kada postoji sumnja da su vršioci javnih funkcija u donošenju odluka rukovođeni privatnim interesima, zatim *Zakon o slobodnom pristupu informacijama od javnog značaja*, koji propisuje uslove pružanja informacija i obaveze organa javne vlasti, kao i niz zakona koji regulišu pojedine oblasti javnog života (*Zakon o socijalnoj zaštiti*, *Zakon o radu*, *Zakon o zaštiti životne sredine*, *Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja*, *Zakon o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina*).

Međutim, ni najbolji zakon ne može da promeni stanje stvari ukoliko nisu izgrađeni mehanizmi njegove primene. Za primenjivost zakona, posebno za naše zakonodavstvo novih zakonskih regulativa kakvi su *Zakon o lokalnoj samoupravi* ili *Zakon o slobodnom pristupu informacijama od javnog značaja*, pa i *Zakon o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina*, neophodno je iskustvo u uspostavljanju odnosa između lokalnih vlasti i građana, odnosno, građanskih udruženja i organizacija. U pitanju je trajniji proces izgradnje takvih odnosa, jer vlast nije iskusna u deljenju

svoje moći i odgovornosti, kao što ni građani nisuiskusni u njihovom preuzimanju. Tek zahvaljujući pozitivnim iskustvima saradnje lokalnog vladinog i nevladinog sektora mogu se iskoristiti sve mogućnosti koje ovi zakonski okviri pružaju.

Nesumnjivo, svaka zajednica ima potencijal da iznalazi najbolja rešenja za probleme sa kojima se suočava. Osnovni smisao građanskog samoorganizovanja i jeste promena/ razvijanje/ unapređivanje odnosa u zajednici, otvorenost i sposobnost za promenu, za aktiviranje građana i podizanje nivoa *odgovornosti svih* za život zajednice. Taj proces u Srbiji je tek u začetku (mada je Zakon usvojen pre četiri godine), ipak primera takvih inicijativa, akcija i projekata ima. Trebalo je sakupiti ih i videti šta ih čini uspešnim, pa ih ponuditi ostalim nevladinim, neprofitnim organizacijama, udruženjima ili neformalnim grupama građana, ali i samim lokalnim vlastima, kao podsticaj, inspiraciju za neka nova rešenja. Korisno je učiti i na tuđim iskustvima. Uloga Centra za mir i razvoj demokratije se u ovom slučaju sastojala u tome da sakupimo slične informacije i da ih obradimo na način koji će jasno pokazati kakvi sve primeri saradnje građana i lokalnih vlasti u rešavanju problema lokalne zajednice postoje, kako je uspostavljena takva saradnja i kakve rezultate je davala.

Upitnik smo razaslali svim lokalnim organizacijama, udruženjima i neformalnim grupama građana za koje smo znali da su pokretali neke akcije na lokalnom nivou (ukupno 806 adresa). Svrha upitnika je bila da registruje *detaljan opis projekta (ili projekata, ukoliko ih je bilo više) koji su ostvareni uz neki vid saradnje sa lokalnim vlastima, javnim službama ili institucijama.*

Međutim, ispostavilo se da smo dobili znatno manji broj odgovora nego što smo očekivali. Pre svega, pozivu se najverovatnije nisu odazvale one organizacije, udruženja ili neformalne grupe građana koje *nisu* imale iskustvo u saradnji sa lokalnim vlastima. Takođe, imali smo razumevanja za činjenicu da je upitnike trebalo popuniti u vreme veoma naporno za nevladine organizacije, jer tada konkurišu za sredstva kod različitih donatora¹, kao i za to što mnogi kojima smo se obratili nemaju potpuno sređenu dokumentaciju o realizovanim akcijama, pa su se, pretpostavljamo, ustezali da šalju nepotpune informacije, ili, naprosto, nisu našli za shodno da se odazovu našem pozivu².

Zbog nedovoljnog odziva smo pored neposrednog obraćanja potencijalnim inicijatorima lokalnih akcija koristili i druge izvore informacija o lokalnim akcijama. Naime, ljubaznošću Balkanskog fonda za lokalne inicijative (BCIF) došli smo do odgovarajućih podataka o projektima koje su oni finansirali, a uklapaju se u naš domen interesovanja. BCIF u svojoj dokumentaciji³ ima i podatke o projektima realizovanim u nekim evropskim zemljama koje pro-

- 1 Prosečan broj predatih predloga projekata po organizaciji u 2004. godini iznosio je 5.2. U proseku je bilo prihvaćeno 2.5, a odbijeno 2.0 projekta, prema podacima istraživanja Građanskih inicijativa (*NVO istraživanje*, Beograd: Građanske inicijative, 2006).
- 2 Autori pomenutog istraživanja konstatuju da su, „nakon ukrštanja i detaljnog ažuriranja navedenih baza podataka, došli do osnovnog skupa od 997 nevladinih organizacija koje postoje i koje su bile aktivne u decembru 2004. godine, kada je istraživanje sprovedeno... Tokom istraživanja 14.9 odsto NVO je ispalo iz uzorka jer nisu više aktivne. Mora da zabrine mali broj organizacija koje su podnele završni račun nadležnim organima. To pokazuje da NVO nemaju osnovno znanje o svojim obavezama kao što je i ta da su organizacije koje nisu imale promet na svojim računima dužne da podnesu završni račun sa prometom 0 (nula).“
- 3 Vidi: *Pokrenimo zajednice!* Beograd: BCIF, sveske 1 i 2 (autorka Tanja Ignjatovic, 2005), sveska 3 (autori Vladimir Radojčić i Ivana Rašković) i sveska 4 (autorke Aleksandra Vesić i Snežana Stojanović, 2006).

laze ili su prolazile kroz slične društvene promene i suočavale se sa sličnim problemima, pa smo i te podatke uključivali kad god je to bilo prikladno. Naš osnovni fond podataka dopunjavale smo, kad god je bilo prikladno, i informacijama iz publikacije BCIF-a, *Pokrenimo zajednice!* (sveske 1-2, 2005; sveske 3-4, 2006)⁴, tako da u konačnom zbiru raspoložemo podacima o sledećih 46 građanskih organizacija, udruženja ili neformalnih grupa:

Novosadska novinarska škola NNS, Novi Sad

Ekološki pokret grada Novog Sada

Epicentar, Novi Sad

Osmeh, Vrbas

PAAD, Centar za sociokulturoloske izuzetnosti, Novi Bečej,

Regionalni centar građanske akcije "Lingva", Kraljevo

Udruženje građana "KVART", Kraljevo

Nepušački edukativni centar, Dragobraca – Kragujevac

Romski Information Centar (RIC), Kragujevac

NGO "Millennium", Kragujevac

Asocijacija Romke solidarnosti, Kragujevac

Odbor za ljudska prava, Valjevo

Udruženje građana Sretenje, Požega

K-TOWN GROUP, Kosjerić

4 Isto.

Udruženje građana Svetionik, Loznica

Užički centar za prava deteta

Užički centar za ljudska prava i demokratiju

Udruženje građana-humanitarna grupa Aurora, Bor

Dobro Drvo, Zaječar

Centar za ljudska prava Priboj

Centar za istraživanje u politici, Argument, Prijepolje

Građanski pokret za zaštitu životne sredine, Novi Pazar

NVO "Prijatelji Brodareva"

Film Publik Art, Niš

Forum za romsku inicijativu, Leskovac

Humano Urbana Mreza i Psihosocijalno savetovaliste, HUM,
Beograd

SOS telefon za žene i decu žrtve nasilja

SOS telefon za žene i decu zrtve nasilja – Grocka

Klub žena "Hera", Bačka Topola

Forum žena, Mali Iđoš

Kulturanova, Novi Sad

Asocijacija romske solidarnosti, ARS, Kragujevac

Stablo, Kragujevac

Ekološki pokret "Bela breza", Kruševac

Eko klub "Zeleni putokazi", Raška

Neformalna grupa građana “Iskrica”, Loznica

Udruženje paraplegičara mačvanskog okruga, Šabac

Društvo romske omladine, Valjevo

Gurgusovačka edukativna asocijacija, GEA, Knjaževac

Snaga sela, Knjaževac

Udruženje građana , DESTINIKON, Sjenica

Impuls, Tutin

Grupa za psihosocijalnu podršku, Niš

Odred izviđača “Josif Pančić”, Niš

Dunavski venac, Beograd

Romski centar, Obrenovac

Načini uspostavljanja saradnje

Prema podacima istraživanja u organizaciji Građanskih inicijativa, obavljenim 2005. godine,⁵ jedna desetina NVO do sada nije imala *nikakvu* saradnju sa državnim institucijama, a polovina je ostvarila neku vrstu saradnje na lokalnom nivou. Saradnju na republičkom nivou ostvarivale su organizacije osnovane pre 2000. godine, i to poglavito one iz Beograda, koje su uspele da steknu određeni ugled i koje su uspele da se zbog svog višegodišnjeg iskustva bolje pozicioniraju. O tome kako su uspostavljale tu saradnju i na kakvim projektima su sarađivale – nema dovoljno podataka.

Iz informacija koje smo mi prikupili proizlazi da je većina od 46 nevladinih organizacija, udruženja ili neformalnih grupa građana ostvarilo neku vrstu saradnje sa lokalnim vlastima (što je i razumljivo pod pretpostavkom da su nam odgovarali uglavnom oni koji jesu ostvarili nekakvu saradnju) ili sa nekom od lokalnih institucija. Sa lokalnim institucijama ili službama lakše je bilo ostvariti neku vrstu partnerstva vezanu za specifični projekat.

5 Prema navedenom istraživanju Građanskih inicijativa, str. 39

Ni građanske organizacije i asocijacije iz susjednih zemalja (Hrvatska, Crna Gora, Slovačka, Češka, Bugarska)⁶ nisu uvek lako uspostavljale saradnju sa lokalnim vlastima, iako je ona bila neophodna za dugoročno rešavanje složenih problema i promenu politike i procedure saradnje vladinog i nevladinog sektora. Predstavnici lokalnih vlasti ni u tim zemljama nisu uvek imali razumevanja za promene koje donosi aktivno učešće građana. Različite taktike, strpljenje i upornost doveli su do željenih promena. Saradnja sa lokalnim vlastima ili institucijama je bila posebno plodotvorna kada su se građanske organizacije obraćale lokalnim vlastima sa dugoročnijim planovima delovanja, vezanim za razvoj i revitalizaciju zajednice, kada su nastojale da unesu neke konstruktivne promene u kulturu življenja i doprinesu bržem uključivanju zajednice u regionalne i evropske tokove.

Naš uzorak nije reprezentativan i ne možemo podatak o saradnji sa lokalnim vlastima porediti sa podacima kakvi su, na primer, podaci dobijeni u istraživanju Građanskih inicijativa, dobijeni na daleko većem uzorku nevladinih organizacija. Međutim, pouzdano možemo zaključiti da je **sam pokušaj** uspostavljanja saradnje između građana i lokalnih vlasti po pravilu – **jednosmeran**. Građani su ti koji preko svojih organizacija, udruženja ili neformalnih grupa pokreću neka za njih važna pitanja i pokušavaju da ubede lokalne vlasti da je neophodno i od uzajamne koristi da sarađuju. Lokalne vlasti još uvek ne vide u njima korisnog i veoma zainteresovanog saradnika u rešavanju problema. Kad imamo u vidu da se građani udružuju i organizuju da bi rešavali

6 Tanja Ignjatović, *Pokrenimo zajednice!*, str. 25.

probleme koji njih neposredno ili posredno pogađaju, da po prirodi stvari brže mogu da ih uoče od onih koje su izabrali da te probleme rešavaju, onda je i razumljivo što **inicijativu za uspostavljanje odnosa pokreću upravo sami građani**. Svesne da se problemi društva u tranziciji brže gomilaju no što se rešavaju, a da same najčešće nisu u stanju da ih rešavaju bez saradnje sa lokalnim vlastima, nevladine organizacije preuzimaju inicijativu i na razne načine pokušavaju da uspostave neophodan odnos:

- *Dopisivali smo se, zakazivali sastanke, lično razgovarali sa donosiocima odluka (posebno ženama), zvali ih na obuke, koristili svaku priliku... **Udruženje građana Svetionik, Loznica***
- *Kontakt smo uglavnom ostvarivali na inicijativu naših članova. **Užički centar za ljudska prava i demokratiju***
- *Saradnja se odvijala tako što su opštinske vlasti informisane o kapacitetima i do sada realizovanim aktivnostima NVO sektora u Valjevu, o potrebi i načinima uspostavljanja aktivinije međusektorske saradnje i podsticanja aktivizma građana koje bi bilo stavljeno u funkciju razvoja lokalne zajednice i podizanja kvaliteta života građana i građanki Valjeva. **Odbor za ljudska prava, Valjevo***
- *Uz pomoć lokalnih NVO sa kojima smo ostvarili kontakte⁷; to nam je zaista mnogo pomoglo u realizaciji ovog projekta. **Sretenje, Požega***

7 Prema navedenom istraživanju Građanskih inicijativa, 98% organizacija je do sada imalo kontakta sa drugim NVO, bilo kao pomoć u projektnim aktivnostima i opremi, bilo kao saradnja u mreži ili zajedničko obavljanje projekata (u 64% slučajeva).

U nekim slučajevima **pređašnji uspešan rad organizacije biva zapažen** i dovoljan da otvori vrata saradnje sa lokalnim vlastima. Svesne potrebe da svoj rad učine vidljivim u zajednici u kojoj deluju, nevladine organizacije i inače u velikoj meri (85% organizacija)⁸ promovišu svoj rad u lokalnim medijima – najčešće putem intervjua sa predstavnikom organizacije, putem interneta ili nekim drugim, neformalnim putem.

- *Odluka je doneta kao rezultat prethodnih aktivnosti ali i karaktera našeg novog projekta*⁹... **K-Town Group, Kosjerić**
- *U kasnijoj fazi realizacije projekta, kroz praktičnu primenu domaćih pozitivno-pravnih propisa i "Protokola o saradnji lokalne samouprave i nevladinih organizacija Valjeva"*¹⁰ **Odbor za ljudska prava Valjevo je bio konsultovan od strane opštinskih vlasti u vezi izrade pravila i procedura za obezbeđivanje finansijskih sredstava iz opštinskog budžeta za projekte lokalnih NVO. Odbor za ljudska prava, Valjevo**

8 Isto.

9 K-Town grupa iz Kosjerića deluje u lokalnoj zajednici već više godina. Njihov višegodišnji rad sastojao se u realizaciji brojnih i u opštini (a i šire) veoma zapaženih projekata: *EKOsjerić, Bajka na zidu, Zajedno na reci, Kosjerić otvorenih vrata, Budućnost mladih u Kosjeriću, Eurocitizens, Jačanje građanskog aktivizma*, kao i pet međunarodnih umetničkih kampova koji su već dobili status lokalne turističke atrakcije.

10 Primer Protokola o saradnji koji je potpisan u opštini Valjevo još 2002. godine (u okviru projekta "Dijalog 5 -saradnja NVO i lokalne samouprave u pet opština zapadne Srbije", koji je rađen u partnerstvu sa Centrom za razvoj neprofitnog sektora zapadne Srbije i drugih NVO, jedino u Valjevu je tokom realizacije i zahvaljujući Odboru za ljudska prava iz Valjeva urađen. Ovaj Protokol je bio samo početak svega što su kolege iz Odbora za ljudska prava Valjevo nastavile da rade.

Negde je solidna **finansijska podrška projektu od strane inostranih donatora**¹¹ dovoljno ubedljiva preporuka da lokalne vlasti pristanu na saradnju.

- *Saradnja lokalnih vlasti sa nama (kao i sa drugim organizacijama) je inicirana od strane stranih donatora. Naime, u našoj opštini je preko 2 godine pripreman teren za pokretanje ovakve saradnje i uloženo preko 200 hiljada funti od strane DFID-a. Nažalost nije bilo nikakvih indikacija da bi predstavnici lokalnih vlasti ovo bilo kad uradili. Drugim rečima, neko drugi (u ovom slučaju strani donator i u velikoj meri civilni sektor) je morao da „žvaće hranu“ u ime lokalne samouprave da bi je ona jedva progutala. **Udruženje građana KVART, Kraljevo***

Čak ni kad je zakon na to obavezuje, lokalna vlast ne pokazuje dovoljno razumevanja za učešće građana, za saradnju, za njihove ideje i inicijative. Poslovanje lokalne vlasti je po pravilu netransparentno. U čitavom društvu je predstava o građanskoj inicijativi, posebno o nevladinim organizacijama, izrazito negativna. S druge strane, ni sami građani ne poznaju svoja prava i obaveze i ne znaju u čemu sve mogu da učestvuju: neinformisani su, te otud i nezainteresovani, bez inicijative, uključeni samo

11 Pomenuto istraživanje pokazuje da je u mnogo čemu „situacija u NVO sektoru je zabrinjavajuća. Podaci govore da je sam opstanak sektora ozbiljno ugrožen, jer čak 63 odsto organizacija nije obezbedilo sredstva za 2005. godinu. Raznovrsni uzroci ovakvog stanja podrobno su analizirani u samom istraživanju, ali pre svega valja naglasiti smanjenje fondova i promenu strukture finansiranja iz inostranstva koje još dugo neće i ne mogu biti nadomešteni finansiranjem iz domaćih izvora. Nagoveštaji o skorom odlasku donatora iz ovog regiona zahtevaju hitnu i sveobuhvatnu zajedničku strategiju očuvanja sektora u onom obimu koji može da zadovolji bar osnovne potrebe društva i ne ugrozi procese demokratizacije.“ Isto, str. 4.

kad imaju lični interes. Kao da se izgubio svaki osećaj pripadnosti zajednici.

Iz ugla gledanja nevladinih organizacija,¹² politička klima u zemlji je i dalje nepogodna za razvoj nevladinog sektora, te je i njihov uticaj na rešavanje društvenih problema neznatan.

12 Isto.

Trajnost saradnje

Čak i teškom mukom uspostavljena, saradnja u najvećem broju slučajeva traje taman toliko koliko i sam projekat. A onda predstoji ponovno dokazivanje, ubeđivanje ili čekanje da se garnitura na vlasti promeni i dođu neki sa više „sluha“ za građanske inicijative.

- *Doneta je zvanična odluka na sednici da nam ustupaju prostor na korišćenje. Međutim, politička previranja su jako bitna za svaku sredinu, te samim promenama lokalnih vlasti u gradu NVO sektor očekuju novi sastanci, susreti sa lokalnim vlastima, ponovno upoznavanje sa značajem NVO sektora, što mislim da NVO sektoru stvare dodatne teškoće u stalnom dokazivanju i obrazlaganju ko, šta, zbog čega i kako. **Aurora, Bor***
- *Podrška trenutno zavisi od saglasnosti inicijativa sa planovima i programima razvoja Opštine, od prirode odnosa sa ljudima od moći u Opštini. **Dobro drvo, Zaječar***
- *Nikada nije doneta zvanična odluka o saradnji opštinskih vlasti, već su svoje predstavnike delegirali ad hoc ili reagovali stihijski na pozive na saradnju iako su bili pripremljeni i informisani i pozvani na veoma konkretnu saradnju.*

- *Prethodna saradnja nije bila kvalitetna, tako da ne postoje uslovi za nadgradnju. Još uvek je potrebno raditi na prevazilaženju bazičnih problema i razvoju poveranja između NVOa i vlasti. **Centar za prava deteta, Užice***

- *Ali zavisi i od toga ko je na vlasti, ima li predrasude prema NVO (ima, po pravilu), koliko je demokratska u biti i zainteresovana za mišljenje građana (a ne arogantna kao što zna da bude)... Mnogo zavisi od lične "širine" donosioca odluka od toga da li prepoznaju zajednički interes... Sve ovo vrlo teško ide premda mi ne bi trebalo da se žalimo jer saradnja kako-tako ipak teče. Volela bih da saradnja ne zavisi od ličnih kontakata i da bude stvar principa. Takođe i da ne moramo sve ispočetka sa svakom promenom vlasti... Na saradnju najbolje deluju projekti od kojih i lokalna samouprava ima koristi. Na primer, CRDA program USAIDa (na kom smo mi bili aktivni učesnici) ili sadašnji MEGA projekat u našoj opštini... Ali taman kad shvate da je saradnja dobra i korisna eto ti novih izbora i onda sve ponovo... **Svetionik, Loznica***

- *Jer sadašnja lokalna vlast uopšte ne želi da pomaže NVO sektor. Da biste bili pomognuti neophodno je da ste članovi neke od koalicioničkih stranaka (SDPO, DSS, SNS, SD, SPS) koje drže vlast u lokalnu. NVO sektor u Kragujevcu nikad nije bio u gorem finansijskom položaju nego sada (čak i u vreme vladavine Slobodana Miloševića).*

Ako na vlast dođu neke druge političke opcije (DS, GSS, LDP) možda i dođe do saradnje. Lokalne vlasti ne

uzimaju u obzir stručnost i profesionalnu posvećenost nevladinih organizacija. One bi da pokupe dobre ideje i javno mnjenje (slikanjem za TV).

Mislim da se kragujevačkim NVO-ima koje ne žele da se partijski opredele loše piše. Međutim, smatram da ako žele da opstanu moraju, kako znaju i umeju, da se izbore za svoje ciljeve i ne odstupe od njih. Kad tad će stručnost NVO biti vrednovana, a onda će i lokalne vlasti koje nisu za potpunu saradnju sa NVO-ima morati na to da pristanu.

Nepušački edukativni centar, Kragujevac

- *Takođe, loše je to što je obećano proširenje saradnje a realno ta saradnja doživljava atrofiju. Jedino je moguće nadati se skromnoj finansijskoj podršci (samo 20% opštinskog budžeta izdvojeno je za socijalnu preblematiku i distribuirano transparentno putem konkursa, dok je 80% distribuirano na nama poprilično sumnjiv način jer ne postoji javan uvid u način distribucije tih sredstava kao ni kontrola trošenja tih sredstava).*

*Ne mislimo da će dosadašnja saradnja postati trajnija, iako na papiru jeste. Posle toliko neuspelih pokušaja i od strane većih organizacija i donatora ne verujemo da je sa ovom postavom u lokalnoj upravi to moguće. **KVART, Kraljevo***

Do podrške inicijativama nevladinih organizacija od strane lokalnih vlasti može doći ukoliko lokalne vlasti promene svoj stav prema NVO, građanima i donatorima, ali i prema sopstvenim obavezama. Za to je, pre svega, neophodna **komunikacija vla-**

sti s građanima, kao preduslov uzajamnog razmevanja, pa i edukacije kako samih građana, tako i predstavnika lokalne samouprave, medija, i nevladinih organizacija, o mogućnostima aktivnog učešća građana u donošenju odluka. U nekim primerima valjano uspostavljene saradnje sa lokalnim vlastima, koje navodimo, taj preduslov je zadovoljen.

- *Bez aktivne saradnje sa lokalnom samoupravom nije bilo moguće ostvariti planirane ciljeve i zadatke, zbog toga smo od početnih do završnih aktivnosti na projektu imali kontinuiranu saradnju sa opštinskim vlastima. Saradnja se odvijala od upoznavanja opštinskih vlasti o kapacitetima i dosadašnjim realizovanim aktivnostima NVO sektora u Valjevu do informisanja o potrebi i načinima uspostavljanja aktivnije međusektorske saradnje i podsticanja aktivizma građana koje bi bilo stavljeno u funkciju razvoja lokalne zajednice i podizanja kvaliteta života građana i građanki Valjeva. U kasnijoj fazi realizacije projekta, kroz praktičnu primenu domaćih pozitivno-pravnih propisa i "Protokola o saradnji lokalne samouprave i nevladinih organizacija Valjeva" Odbor za ljudska prava Valjevo je bio konsultovan od strane opštinskih vlasti u vezi izrade pravila i procedura za obezbeđivanje finansijskih sredstava iz opštinskog budžeta za projekte lokalnih NVO. **Odbor za ljudska prava, Valjevo***
- *Odluka je doneta kao rezultat našeg projekta, uz sadejstvo svih pomenutih organa i institucija. Odluka o saradnji je, pre svega, zavisila od finansijskog stanja u lokalnom budžetu ali i od shvatanja da će projekat biti od opšte koristi te*

potrebe da se u rešavanje svakodnevnih problema, osim zvaničnih organa, uključe građani i nevladine organizacije.

Mislimo da je projekat Škola dostojna dece bio dobar primer saradnje lokalne vlasti i našeg udruženje. Smatramo da je nakon uspešne realizacije ovog projekta lokalna vlast u nama prepoznala partnera u rešavanju svakodnevnih problema pa se nadamo i dobroj budućoj saradnji.

K-Town grupa, Kosjerić

- *Od ranije imamo saradnju i ličnu i kroz organizaciju. Odmah je prihvaćena saradnja. **Centar za istraživanje u politici, Argument, Prijepolje***
- *Podrška sigurno zavisi od kredibiliteta NVO, ali ne samo od toga, iako je to svakako presudni faktor (prepoznavnje pravih programa, omladinski programi). **Osmeħ, Vrbas***
- *Predsednik opštine je lično doneo odluku nakon razgovora sa našim predstavnicima, a i memorandum je potpisao on lično posle sastanka. **PAAD – Centar za sociokulturološke izuzetnosti, Novi Bečej***
- *Tek smo na početku razvijanja saradnje sa mrežom lokalnih NVO, gde uz njihovu pomoć nameravamo da potpišemo sporazum o saradnji (to smo već i najavili i prezentirali predlog sporazuma) koji će da reguliše participaciju NVO u telima i procesima. **Otvorene perspektive, Subotica***
- *U saradnji s lokalnom vlasti uspeli smo da njihovi predstavnici učestvuju u televizijskim kontakt emisijama na*

temu korupcije u organima lokalne uprave, da pozivaju predstavnika «Lingve» da prisustvuje sednicama opštinske Komisije za borbu protiv korupcije... Lokalne vlasti su prepoznale RCGA „Lingvu“ kao reprezentiva i predstavnika civilnog sektora u borbi protiv korupcije. **Regionalni centar građanske akcije „Ligva“, Kraljevo**

- Za projekat unapređenja arhitektonske dostupnosti grada izgradnjom koridora od 7 km sa oborenim ivičnjacima u vitalnim delovima grada od značaja za svakodnevne potrebe osoba s invaliditetom, saradnja se sastojala u zajedničkom planiranju arhitektonskih adaptacija, obezbeđenju dozvola... Odluka doneta na zvaničnom telu Opštine, nakon naše prezentacije projekta. **Dobro drvo, Zaječar**
- Realizovan je sastanak sa predsednikom opštinske komisije za ekologiju, direktorom JKP, predstavnicima lovačkih i ribolovačkih udruženja i predstavnicima medija. **Eko klub, Raška**
- Od samog početka lokalne vlasti su želele da sarađuju na projektu, a Gradonačelnik je na prvom sastanku prihvatio sve naše predloge. Podrška se sastojala u aktivnom učešću u lokalnom timu, delegiranjem ovlašćenja osobama ispred grada Kragujevca. Na sednici Skupštine grada usvojena je odgovarajuća strategija, organizovana javna promocija u Skupštini grada (logističkom podrškom u pozivanju direktora srednjih i osnovnih škola i drugih donosioca). Aktivnim učešćem na javnoj i medijskoj promociji od

*strane Gradonačelnika i potpredsednika Skupštine grada zaduženog za resor obrazovanja. **Romski informacioni centar (RIC), Kragujevac***

Kao što vidi se iz primera organizacije Otvorene perspektive, iz Subotice, ali i drugih, **umrežavanje sa drugim građanskim udruženjima i organizacijama** doprinosi ne samo jačanju nevladinog sektora, već povećava i izglede za saradnju sa lokalnim vlastima i institucijama. Utoliko više ukoliko se saradnja unutar nevladinog sektora ostvaruje i izvan okvira same lokalne zajednice.

Korak dalje ka uspostavljanju trajnije saradnje vladinog i nevladinog sektora je zato ostvarena uspešna **saradnja sa odgovarajućim lokalnim institucijama i službama**, što je svakako:

- *Organizacija je ostvarila saradnju sa više institucija i organizacija koje su pomogle da se projekat realizuje. Centar za socijalni rad je organizaciji obezbedio pristup relevantnim podacima o socijalno ugroženim porodicama na osnovu kojih su iabrana deca koja su uključena u projekat.*

Forum žena je ostvario saradnju sa predškolskom ustanovom "Petar Pan" čiji su vaspitači učestvovali u osmišljavanju i realizaciji igraonica za decu. Predstavnici KUD "Marcipan" su pomogli u realizaciji aktivnosti osmišljavajući i realizujući igraonice za decu na kojima su deca pohađala folklorene veštine. Udruženje pezionera i KUD "Petefi Šandor" su ustupanjem svojih prostorija omogućile obezbeđivanje prostora za izložbu i priredbu. Lokalna preduzeća su obezbeđivanjem osveženja za učesnike

*igraonica i edukativnih radionica pomogle realizaciju projektnih aktivnosti. **Forum žena, Mali Idoš***

- *Ostvarujemo saradnju sa organizacijama u Kragujevcu, kao što su NVO “Millenium”, NVO “Nada”, NVO “RIC”. Saradnja se uglavnom sastoji u učestvovanju u zajedničkim akcijama, ili pružanju podrške kod kampanja, skupova i manifestacija.*

*Od organizacija van područja Kragujevca izdvojili bismo saradnju sa NVO “CRNPS” koja nam od osnivanja pomaže u pružanju informacija, obavestavanju, pozivanju na okrugle stolove, treninge i kao servis za obaveštavanje o našem radu. Takođe bismo izdvojili i saradnju sa «Građanskim inicijativama», koje nam sličnu pomoć pružaju, a zahvaljujući njima postali smo i članovi Federacije nevladinih organizacija Srbije (FENS) od osnivanja. Dobru saradnju imamo i sa NVO “Ekoforum” iz Beograda u razmeni informacija iz oblasti zaštite životne sredine. Povremenih kontakata imali smo sa NVO “Hajde da ...” iz Beograda učesće na treningu “Neformalno obrazovanje u SCG korak ka prepoznavanju”, kao i sa “Centrom za razvoj Srbije” iz Beograda učesćem na seminaru u njivoj organizaciji. **Nepušački edukativni centar, Kragujevac***

Dešava se, kao u primeru Udruženja građana – humanitarne grupe Aurora, iz Bora, da su članovi angažovani u realizaciji projekta inače radnici vladinih institucija u gradu (u Boru su to bili zaposleni u Centru za socijalni rad, Zdravstvenom centru, Opštini). Taj **dvojni angažman** u oba sektora olakšava uspostavljanje

nekog specifičnog oblika saradnje. U slučaju Aurore, omogućio je osnivanje centra za dnevne aktivnosti osoba sa invaliditetom, jer je opština obezbedila prostor i sredstva za najamninu, a Odeljenje za privredne i društvene delatnosti omogućilo je upoređivanje i sređivanje baze podataka o osobama s invaliditetom. Administrativni radnik iz tog odeljenja je bio angažovan u Centru, pa su “tako projektom obuhvaćene sve relevantne institucije koje su od zanačaja za projekat”.

Očigledno je da bar neki od navedenih primera izražavaju uverenje ovih organizacija da su uspostavljeni temelji trajnije saradnje, što ne znači da su svi potrebni preduslovi obezbeđeni i da će saradnja u buduće teći bez problema. Učene razlike u stepenu i karakteru saradnje sa lokalnim vlastima nastaju i zbog razlika u **polju delovanja**, pa samim tim i **vrsti ciljnih grupa** ka kojima su projekti usmereni, ukratko, u **prirodi projekta** za koje organizacija predlaže saradnju lokalnoj vlasti. Međutim, ne treba zapostaviti ni **broj aktivnih članova** (i najveći entuzijasti izgube volju da rade za opštu dobrobit, ako im se ostali ne pridruže).

Razloge slabim vezama vladinog i nevladinog sektora treba tražiti i u **ekonomskim i socio-kulturnim regionalnim razlikama** (različiti su prioriteti u opštinama koje su manje više jednonacionalne i onim koje su višenacionalne i multi-konfensionalne; gde je pre perioda tranzicije sve bilo bazirano na tzv. gigant preduzećima koja su se raspala i onim gde su bila tzv. srednja preduzeća i duh preduzetništva postojao u tradiciji; a da ne pominjemo razliku između opština i gradova i čak razliku između opština koje pripadaju istom regionu).

Oblici saradnje

Nezaobilazno pitanje je i u čemu se sastoji ostvarena saradnja građanskih organizacija, udruženja ili neformalnih grupa i lokalnih vlasti ili javnih institucija i službi. Sudeći po iskustvima u koja smo imali uvid, intenzitet i trajnost ostvarene saradnje se mogu razvrstati duž jedne zamišljene lestvice različitih oblika saradnje. Na jednom kraju te lestvice nalaze se oblici **institucionalizovane saradnje** vladinog i nevladinog sektora, iza kojih stoji potpisan protokol, memorandum ili sporazum o saradnji, a na drugom, **ad hoc saradnja** ispoljena tokom realizacije nekog specifičnog projekta.

Institucionalizovana saradnja

Institucionalizovana saradnja se javlja u dva oblika: u vidu potpisanog sporazuma o saradnji vladinog i nevladinog sektora¹³, gde se lokalne vlasti obavezuju da u budžetu obezbede sredstva za rad nevladinih organizacija koje onda mogu da se

13 Građanske inicijative iz Beograda i Federacija nevladinih organizacija Srbije (FENS) su tokom leta 2005.g. pokrenuli inicijativu za uspostavljanje saradnje sa lokalnim samoupravama, u smislu obezbeđivanja sredstava iz budžeta opština odnosno gradova. Ideja je bila da se iskoriste zakonski rokovi i mogućnosti u procesu planiranja i izrade nacrta budžeta lokalnih samouprava u Srbiji za 2006.g.

prijave na (redovan) konkurs sa svojim projektima, i gde se izbor vrši po unapred definisanim kriterijumima, kao što pokazuje primer iz Valjeva.

Na primer, glavna argumentacija u razgovorima sa funkcionerima opštine Valjevo je bila da se na ovakav način nastavlja proces osnaživanja međusektorske saradnje u Valjevu koji je zvanično formalizovan 2002.g. kroz potpisivanje "Protokola o saradnji lokalne samouprave i nevladinih organizacija Valjeva". Pored toga, opštinsko rukovodstvo je informisano o dosadašnjim rezultatima međusektorske saradnje i istakli da je u fokusu realizovanih međusektorskih projekata i aktivnosti uvek bilo zadovoljenje identifikovanih potreba lokalnog stanovništva. Nakon prvih sastanaka, bilo je jasno da će se u budžetu za 2006.g. naći i sredstva za finansiranje projektnih aktivnosti udruženja građana, tako da je preostalo utvrditi ukupan iznos sredstava kao i način raspodele istih¹⁴.

Opština Valjevo je tokom marta 2006.g. raspisala konkurs za dodeljivanje sredstava za finansiranje projekata organizacija civilnog društva sa teritorije opštine Valjevo. Valjevske NVO su bile u obavezi da opštinskoj komisiji dostave dokaz registraciji udruženja, kratak opis organizacije sa informacijom o prethodno realizovanim projektima, projekat kojim NVO konkuriše za dodelu sredstava, budžet projekta i preporuke. Imajući u vidu unapred definisane kriterijume (vrednost projekta, održivost projek-

14 Podsećanja radi, 2003. godine je opština Valjevo u svom budžetu opredelila 600.000 dinara za finansiranje projektnih aktivnosti udruženja građana. Ova činjenica je umnogome olakšala dalji tok pregovora. Krajnji rezultat preduzetih aktivnosti je taj da je Nacrtom odluke o budžetu opštine Valjevo za 2006.g. za finansiranje projektnih aktivnosti udruženja građana opredeljeno 1.000.000 dinara.

ta, saradnja sa lokalnom zajednicom, finansijsko učešće podnosioca projekta i veličina ciljne grupe), opštinska komisija je odlučila da podrži projekte 8 valjevskih nevladinih organizacija.

Drugi modalitet institucionalizovane saradnje vladinog i nevladinog sektora predstavljaju slučajevi gde lokalne vlasti prihvataju građansku inicijativu i usvajaju strategiju rešavanja nekog specifičnog društvenog problema čije rešavanje iziskuje dugoročniju saradnju više zainteresovanih strana (takozvanih *stakeholdera*).

Kao primer, možemo navesti Memorandum o saradnji između Saveta za rodnu ravnopravnost Opštine Tutin i NVO Impuls iz Tutina, po kome obe strane prepoznaju zajednički interes da učestvuju u aktivnostima koje će doprineti „izgradnji civilnog društva kroz kreiranje uspešnih modela dobre prakse i koje će proizvesti kako dugoročne, tako i kratkoročne rezultate na polju podsticanja rodne ravnopravnosti na lokalnom nivou“. U skladu s dogovorom, Savet se obavezuje da podržava ženske inicijative, a NVO Impuls da svojim znanjima i iskustvima bude podrška Savetu u realizaciji plana i programa podrške formalnim i neformalnim ženskim grupama u profesionalnom i tehničkom smislu.¹⁵

Sličan primer je i izrada **lokalne strategije za obrazovanje Roma**, na kojoj su saradivali Romski Informacioni Centar (RIC), iz Kragujevca, Skupština opštine grada Kragujevca, Nacionalna služba za zapošljavanje, koja je radnom timu stavila na raspolo-

15 Kopija teksta Memoranduma nalazi se u: Aleksandra Vesić i Snežana Stojanović, *Pokrenimo zajednice!* Sveska 4, Beograd: BCIF, 2006, str. 97.

ganje prostorije ove institucije, Centar za socijalni rad, Školska uprava Kragujevca, direktori škola, pedagozi i psiholozi, profesori i nastavnici osnovnih i srednjih škola u Kragujevcu i ustanove za decu »Nada Naumović«.

Takođe, Odred izviđača »Josif Pančić« iz Niša, osnovan s ciljem da doprinese obrazovanju mladih je sa niškom gradskom opštinom Medijana i sa predstavnicima 15 omladinskih nevladinih organizacija uspeo da potpiše *Memorandum o razumevanju o osnovama omladinske politike za teritoriju opštine Medijana*. Memorandumom je definisan »stalni otvoreni dijalog« između omladinskih organizacija i opštine Medijana.

Ad hoc saradnja

Ovaj oblik saradnje vezan je za realizaciju nekog specifičnog projekta. Ona se sastoji u pružanju izvesne finansijske pomoći ili u ustupanju prostora – uz plaćenu ili neplaćenu najamninu.

Još uvek u zoni ad hoc saradnje su i primeri uspostavljenog partnerskog odnosa u realizaciji nekog specifičnog projekta, gde se lokalna vlast bar delom ili u celosti angažuje i u fazi osmišljavanja projekta.

„Dobro drvo“ iz Zaječara izveštava da su lokalne vlasti učestvovala u planiranju, finansiranju, u pridobijanju podrške kod drugih institucija, kao i u medijskoj promociji projekta. Organizacija „Dunavski venac“ iz beogradske opštine Borča je uspela da za osobe sa invaliditetom izdejstvuje kod opštinskih i gradskih vlasti da preimenuju namenu jednog poslovnog prostora i daju ga u narednih deset godina na korišćenje osobama s invalidite-

tom koje žive s leve strane Dunava. Organizacija „Iskrice“ iz Loznice ostvarila je sličnu saradnju sa predstavnicima SO Loznica ne samo tako što su im ustupili salu za konferenciju za štampu, već je na inicijativu predsednika opštine akcija uređenja grada proširena, Centar za kulturu je organizovao dodelu nagrada i ustupio prostor za održavanje seminara, a dobar partner su bile i lokalne škole čiji učenici i nastavnici su učestvovali u samoj akciji.

Saradnja sa lokalnim institucijama i službama

Negde po sredini bi bila uspostavljena saradnja sa lokalnim institucijama i službama, za koju je potrebna bar načelna saglasnost lokalnih vlasti. Saradnja sa lokalnim ustanovama se pokazala obostrano korisnom jer, s jedne strane, pomaže nevladinim organizacijama da bolje definišu ciljne grupe, poboljšaju stručnost u obavljanju projektnih aktivnosti, da dobiju institucionalnu podršku i ostvare veću i bolju vidljivost, a sa druge, pomaže samim institucijama i službama da svojim delovanjem dopru do nekih inače zapostavljenih kategorija stanovništva, da noveliraju uobičajene načine rada, obezbede dodatna sredstva za rad, koriste pomoć volontera...

OBLICI SARADNJE	ORGANIZACIJA	MESTO
Uspostavljena (institucionalizovana) saradnja	Odbor za ljudska prava PAAD – Centar za sociokulturološke izuzetnosti	Valjevo Novi Bečej
Dogovorena strategija rešavanja nekog specifičnog društvenog problema	Lingva Forum za romsku inicijativu Društvo romske omladine Impuls Odred izviđača „Josif Pančić“ Snaga sela Stablo	Kraljevo Leskovac Valjevo Tutin Niš Knjaževac Kragujevac
Uspostavljen partnerski odnos tokom realizacije specifičnog projekta	Romski informativni centar Svetionik Sretenje K-Town Group Centar za prava deteta Centar za ljudska prava i demokratiju Destinikon Eko klub Novosadska novinarska škola Film Publik Art SOS telefon Dobro drvo GEA	Kragujevac Loznica Požega Kosjerić Užice Užice Sjenica Raška Novi Sad Niš Grocka Zaječar Knjaževac

Učešće građana u odlučivanju na lokalnom nivou

Saradnja sa lokalnim institucijama i službama	<p>Nepušački edukativni centar</p> <p>Centar za ljudska prava i demokratiju</p> <p>Forum žena</p> <p>Hera</p> <p>HUM</p> <p>Romski centar</p> <p>Oaza</p> <p>Eko-centar Bela Breza</p>	<p>Kragujevac</p> <p>Užice</p> <p>Mali Idoš</p> <p>Bačka Topola</p> <p>Beograd</p> <p>Obrenovac</p> <p>Beograd</p> <p>Kruševac</p>
Namenska finansijska pomoć	<p>K-Town Group</p> <p>KVART</p> <p>Pokret za zaštitu životne sredine</p> <p>Udruženje paraplegičara mačvanskog okruga</p>	<p>Kosjerić</p> <p>Kraljevo</p> <p>Novi Pazar</p> <p>Šabac</p>
Ustupanje prostora	<p>Osmeh</p> <p>Otvorene perspektive</p> <p>Argument</p> <p>Aurora</p> <p>Prijatelji Brodareva</p> <p>Dunavski venac</p> <p>Kulturanova</p>	<p>Vrbas</p> <p>Subotica</p> <p>Prijepolje</p> <p>Bor</p> <p>Brodarevo</p> <p>Borča</p> <p>Novi Sad</p>
Bez odgovora/bez saradnje	<p>SOS telefon</p> <p>Milenijum</p>	<p>Beograd</p> <p>Kragujevac</p>

Ova analiza neće moći da ponudi odgovore na sva postavljena pitanja. Broj organizacija koje su nam poslale odgovore je isuviše mali da bi se dalje delio na veće i manje organizacije, odnosno, na na ekonomski slabije i jače razvijene regione, etnički ili konfesionalno homogene i heterogene sredine, i slično. Zadr-

žaćemo se zato na pregledu oblasti delovanja u kojima je ostvarena saradnja građanskih aktivista i lokalnih vlasti, dopunjući navedene primere podacima o tome kako su realizovale svoje projekte, o problemima u realizaciji i kako su ih rešavali, o odzivu u javnosti, i o ostvarenim rezultatima.

Oblasti u kojima je ostvarena saradnja

Svaka klasifikacija društvenih delatnosti ima određene mane zbog preklapanja kriterijuma po kojima se grupišu pojedinačni primeri. Tako se, na primer, projekat koji se bavi integracijom romske dece u školski sistem, može klasifikovati kao rad na poboljšanju obrazovnog sistema ili kao rešavanje problema marginalizovanih društvenih grupa. Svesni tih teškoća, ali i potrebe za većom preglednošću, pokušaćemo da sve primere projekata iz naše dokumentacije razvrstamo na sledeći način (navedeni redosled je nasumičan i ne podrazumeva značaj pojedinih oblasti):

1. **Kvalitet/uslovi života ugroženih kategorija stanovništva** (invalidi, stari, žrtve nasilja u porodici). Ovu kategoriju ćemo u tabelarnom pregledu koji sledi označiti kao „ugroženi“
2. **Ekološki problemi** (podizanje ekološke svesti, rešavanje konkretnih problema zagađenja i sl.) U taeli označeni kao „ekologija“
3. **Ekonomski problemi društva u tranziciji** (siromaštvo, nezaposlenost, korupcija...) Često je glavni cilj ove vrste projekata da omoguće kadrovsko osposobljavanje/ pre-

orijentaciju pojedinih kategorija stanovništva. U tabeli označeno kao „tranzicija“

4. **Poboljšanje uslova rada u školama i obdaništima.** U tabeli označeno kao „školstvo“
5. **Status marginalizovanih društvenih grupa.** U tabeli označeno kao „manjine“
6. **Edukacija za multietničnost, toleranciju.** U tabeli označeno kao „tolerancija“
7. **Jačanje građanskog društva i razvoj demokratije** (razvoj lokalne samouprave, transparentnost rada lokalnih vlasti, pravo na informisanje...) U tabeli označeno kao „demokratija“
8. **Problemi mladih.** U tabeli označeno kao „mladi“
9. **Kulturni programi.** U tabeli označeno kao „kultura“

Učešće građana u odlučivanju na lokalnom nivou

OBLICI SARADNJE	ORGANIZACIJA	OBLAST SARADNJE
Uspostavljena (institucionalizovana) saradnja	Odbor za ljudska prava, Valjevo PAAD – Centar za sociokulturološke izuzetnosti, Novi Bečej	Demokratija Demokratija, kultura
Dogovorena strategija rešavanja nekog specifičnog društvenog problema	Lingva, Kraljevo Forum za romsku inicijativu, Leskovac Društvo romske omladine, Valjevo Impuls, Tutin Odred izviđača „Josif Pančić“, Niš Snaga sela, Knjaževac Stablo, Kragujevac	Demokratija Manjine Manjine Ugroženi Mladi Mladi, tranzicija Manjine
Uspostavljen partnerski odnos tokom realizacije specifičnog projekta	Romski informativni centar, Kragujevac Svetionik, Loznica Sretenje, Požega K-Town Group, Kosjerić Centar za prava deteta, Užice Centar za ljudska prava, Užice Destinikon, Sjenica Eko klub, Raška NNS, Novi Sad Film-publik art, Niš SOS telefon Grocka Dobro drvo, Zaječar GEA, Knjaževac	Manjine Ugroženi, ekologija, tranzicija, demokratija, Ugroženi, demokratija Mladi, kultura, Školstvo Mladi, školstvo Ugroženi, ekologija, tranzicija Ugroženi Mladi Mladi, demokratija Ekologija, kultura Ugroženi Ugroženi Mladi

Saradnja sa lokalnim institucijama i službama	<p>Nepušački edukativni centar, Kragujevac</p> <p>Centar za ljudska prava i demokratiju, Užice</p> <p>Forum žena, Mali Idoš</p> <p>Hera, Bačka topola</p> <p>HUM, Beograd</p> <p>Eko-pokret Bela breza, Kruševac</p> <p>Oaza, Beograd</p> <p>Romski centar, Obrenovac</p>	<p>Ekologija</p> <p>Ugroženi, ekologija, tranzicija</p> <p>Manjine, ugroženi</p> <p>Ugroženi</p> <p>Ugroženi</p> <p>Ekologija</p> <p>Manjine</p> <p>Manjine</p>
Namenska finansijska pomoć	<p>K-Town grupa, Kosjerić</p> <p>KVART, Kraljevo</p> <p>Pokret za zaštitu životne sredine, Novi Pazar</p> <p>Udruženje paraplegičara mačvanskog okruga, Šabac</p>	<p>Školstvo</p> <p>Tolerancija, mladi</p> <p>Ekologija</p> <p>Ugroženi</p>
Ustupanje prostora	<p>Osmeh, Vrbas</p> <p>Argument, Prijepolje</p> <p>Aurora, Bor</p> <p>Iskrice, Loznica</p> <p>Prijatelji Brodareva</p> <p>Dunavski venac, Borča</p> <p>Kultura Nova, Novi Sad</p> <p>Otvorene perspektive, Subotica</p>	<p>Mladi</p> <p>Demokratija</p> <p>Ugroženi</p> <p>Mladi</p> <p>Kultura</p> <p>Ugroženi</p> <p>Mladi</p> <p>Demokratija, tranzicija</p>
Bez odgovora/bez podrške/saradnje	<p>SOS telefon, Beograd</p> <p>Milenijum Kragujevac</p>	<p>Ugroženi</p> <p>Bez odgovora</p>

Jedna pravilnost koja se može uočiti iz ovog tabelarnog pregleda je da su projekti organizacija koje su uspele da uspostave institucionalizovanu saradnju sa lokalnim vlastima svi iz oblasti **jačanja građanskog društva i razvoja demokratije**: projekti koji su usredsređeni na razvoj lokalne samouprave, koji se zalažu za transparentnost rada lokalnih vlasti, za ostvarivanje prava građana na informacije od javnog značaja. (U tabeli su takvi projekti obeleženi kratkom oznakom „demokratija“.)

U slučajevima gde su organizacije uspele da sa lokalnim vlastima postignu **dogovor o strategiji rešavanja nekog specifičnog društvenog problema** reč je o projektima koji insistiraju na načelnom rešavanju društvenih problema koji su, po pravilu, problemi onih kategorija stanovništva na kojima se najbolnije prelamaju problemi društva u tranziciji: mladih, manjina, žena, osoba sa invaliditetom.

U slučajevima uspostavljene saradnje na nekom specifičnom projektu – bila to prava partnerska saradnja ili ad hoc pomoć lokalnih vlasti (finansijska podrška projektu, ustupanje prostora ili odavanje javnog priznanja prisustvom nekog zvaničnika na završnoj svečanosti) – nema neke pravilnosti u tome o kojoj oblasti projektnih aktivnosti je reč. To su pretežno projekti u kojima je opština prepoznala važnost projekta za lokalnu zajednicu, ali se ipak nije opredelila za načelnu saradnju sa građanskim organizacijama, udruženjima ili neformalnim grupama građana. Ako jeste, onda se takav odnos često uspostavlja sa lokalnim institucijama i službama, i on u mnogim slučajevima ima karakter trajnije saradnje tih institucija i službi i lokalnih građanskih organizacija. Dešava se da nakon završetka nekog takvog specifičnog projekta i ostva-

rene saradnje sa lokalnim institucijama projektne aktivnosti nastave da se odvijaju u okviru datih institucija.

Naravno da uspeh građanskih inicijativa ne zavisi samo od spremnosti ili nespremnosti lokalnih vlasti za saradnju sa građanskim organizacijama. Uspeh dobrim delom zavisi i od same organizacije – od znanja i iskustva uloženog u osmišljavanje projekta, od motivacije njenih članova, od prethodno ostvarenih rezultata i prepoznatljivosti u samoj zajednici. Ali uspeh te interakcije između građana i lokalne vlasti u mnogome zavisi i od samog konteksta – od podrške koju organizacija ili njena inicijativa imaju među građanima, a posebno među viđenijim pojedincima, ali i od opšte društvene i političke klime u širem okruženju.

U nastavku koji sledi detaljnije ćemo prikazati projekte svih anketiranih organizacija, sa naglaskom na problemima na koje su nailazili tokom realizacije i načinima na koje su ih rešavali, kao i na ostvarenim rezultatima i odzivu koji su imali u lokalnoj zajednici.

Prikaz projekata po oblicima saradnje¹⁶

Organizacije koje su uspele da **institucionalizuju saradnju** (zajednički potpišu memorandum o saradnji) **sa lokalnim samoupravama** su to postigle kroz sledeće projekte:

Odbor za ljudska prava Valjevo je u saradnji sa Resurs centrom Valjevo (svojim ogrankom koji se u međuvremenu osamostalio) realizovao projekat *Obezbeđivanje sredstava iz budžeta Opštine Valjevo za finansiranje projekata lokalnih nevladinih organizacija*.

Cilj ovog projekta – afirmisanje, podsticanje i formalizovanje saradnje lokalne samouprave i nevladinih organizacija – je već bio u strateškom planu Odbora za ljudska prava Valjevo za period 1999 – 2004. Taj cilj je ostvaren u planiranom periodu i SO Valjevo je 2002. godine usvojila tekst “Protokola o saradnji lokalne samouprave i nevladinih organizacija Valjeva” koji je sačinio tim za razvoj civilnog društva Odbora za ljudska prava Valjevo, a predsednik opštine je ovlašćen od strane skupštine opštine

16 U ovom dodatku nećemo navesti projekte koji su već detaljno opisani u BCIF-ovim publikacijama Pokrenimo zajednice 1-4 i koji se mogu preuzeti na sajtu www.bcif.org

Valjevo da navedeni dokument potpiše. Ovaj dokument predstavlja prvi formalni dokument kojim se definiše načini i uslovi saradnje lokalne samouprave i NVO u Srbiji. Odbor za ljudska prava Valjevo je navedene aktivnosti sproveo uz stručnu podršku Centra za razvoj neprofitnog sektora Zapadne Srbije (CRNPSZS). Nakon toga, 2003. godine, realizovan je prvi konkurs SO Valjevo za finansiranje projekata lokalnih NVO.

U periodu 2004 – 2005. Odbor za ljudska prava Valjevo je kroz sprovođenje projekta “Resurs centar Valjevo” realizovao analizu stanja nevladinog sektora na teritoriji Kolubarskog okruga. Uzevši u obzir ovo istraživanje, “Protokol o saradnji lokalne samouprave i nevladinih organizacija Valjeva”, kao i primere dobre prakse u oblasti razvoja civilnog društva u tranzicionim društvima, i ceneći potencijale i mogućnosti lokalne zajednice, odlučili su da je neophodno nastaviti sa aktivnostima koje će unaprediti međusektorsku saradnju: *“Poštujući jedno od osnovnih principa i prava svakog demokratski uređenog društva da svaki građanin ima pravo da aktivno učestvuje u razvoju lokalne zajednice, a imajući u vidu činjenicu da je nevladin sektor jedan od mehanizama da građanin ostvari to svoje demokratsko pravo, naša je procena bila da ćemo kroz realizaciju ovog projekta omogućiti da se kroz lokalne finansijske resurse podstakne aktivizam građana i dodatno osnaži nevladin sektor.”*

Celokupan projekat je realizovan ljudskim, stručnim, tehničkim i finansijskim resursima Odbora za ljudska prava Valjevo i Resurs centra Valjevo. Vrlo aktivnu ulogu u realizaciji projekta su preuzele i ostale nevladine organizacije iz Valjeva, lokalna samouprava i lokalni mediji koji su u potpunosti ispratili i podržali nje-

govu realizaciju. Jedno od važnih dostignuća ovog projekta je i što su posle realizacije ovog lokalni mediji počeli da u većoj meri prate i izveštavaju o aktivnostima valjevskih NVO-a. Pored ovog, postigli su i sledeće rezultate:

- Opština Valjevo je tokom marta 2006. godine raspisala konkurs za dodeljivanje sredstava za finansiranje projekata organizacija civilnog društva sa teritorije opštine Valjevo.
- Ukupno 23 nevladine organizacije i udruženja građana je apliciralo za opštinska sredstva (Valjevske NVO su bile u obavezi da opštinskoj komisiji dostave dokaz o registraciji udruženja, kratak opis organizacije sa informacijom o prethodno realizovanim projektima, projekat kojim NVO konkuriše za dodelu sredstava, budžet projekta i preporuke). Praktična primena "Protokola o saradnji lokalne samouprave i nevladinih organizacija Valjeva".
- Obezbeđeno je 1 milion dinara za finansiranje projektnih aktivnosti valjevskih NVO.
- Lokalna samouprava podržala je osam projekata valjevskih NVO.
- Svi odobreni i podržani projekti se realizuju u lokalnoj zajednici, u realizaciji odobrenih projekata učestvuju lokalni stručni i tehnički resursi.
- Građani i građanke Valjeva na direktan način (kroz realizaciju projektnih aktivnosti) učestvuju u sprovođenju odobrenih i podržanih projekata.

- Građani i građanke Valjeva na indirektan način (kao poreski obveznici) učestvuju u osnaživanju nevladinog sektora.
- Stvara se povoljan ambijent u lokalnoj zajednici za aktivnije učešće građana i građanki Valjeva u procesu unapređenja kvaliteta života na lokalnom nivou.

Centar za sociokulturološke izuzetnosti – PAAD iz Novog Bečja je organizovao okrugli sto na temu “Uloga nevladinih organizacija u razvoju građanskog društva u lokalnoj zajednici”, na kom su uzele učešća sve nevladine organizacije iz Novog Bečja, mesna zajednica i lokalna samouprava. Njihov cilj je bio da predstavnici lokalne samouprave i NVO sektora sednu zajedno i porazgovaraju o mogućnostima zajedničkog delovanja na rešavanju problema u lokalnoj zajednici. Rezultati su bili izuzetni, a prenele su ih sve lokalne medijske kuće:

Potpisan je memorandum o saradnji (nevladinih organizacija i lokalne samouprave), a i postignut dogovor da se do kraja godine zaposli jedna osoba (u Opštini) koja će koordinirati NVO sektorom.¹⁷

Sedam organizacija je zajedno sa lokalnom samoupravom i institucijama dogovorilo **strategiju rešavanja nekog specifičnog društvenog problema**. Oni su to učinili kroz sledeće projekte:

17 Iscrpnost ovde navedenih odataka zavisi isključivo od organizacije od koje su ti podaci dobijeni,

Regionalni centar građanske akcije “Lingva”, iz Kraljeva, je realizovao kampanju *Dosta korupcije* u okviru projekta *Smanjenje siromaštva kroz borbu protiv korupcije*, na teritoriji opština Kraljevo i Vrnjačka Banja.

Od svih organizacija u kraljevačkom okrugu jedino se “Lingva” bavi temom korupcije u kontinuitetu od 1999. godine. Ovim projektom su želeli da “podvuku crtu” i da snažnom medijskom kampanjom “ukažu na suštinski problem našeg društva”. Realizacijom ovog projekta želeli su da „pomognu svojim sugrađanima da savladaju strah i da se i sami aktivno uključe u borbu protiv korupcije u našem okruženju”.

Projekat se sastojao iz pet faza u trajanju od po dva meseca, pri čemu je svaka od faza posvećena korupciji u jednoj od pet navedenih oblasti: školstvo, zdravstvo, sudstvo, policija i javne službe pod ingerencijom lokalne samouprave. Svaka od faza odvijala se kroz aktivnosti koje su obuhvatale: televizijske spotove, radio džinglove, plakate, letke, javne tribine, televizijske nastupe eminentnih stručnjaka. U početku realizacije projekta, pri snažnoj medijskoj kampanji, na javnim tribinama i u kontakt emisijama, nailazilo se na otpor zvaničnika u institucijama koje su označene kao one sa najviše korupcije. Postojao je strah da se o problemu kriminala i korupcije u društvu javno govori. Na drugoj strani, građani su, ohrabreni, pozdravili to što se napokon javno govori o pojavi korupcije kao najvećem društvenom zlu.

Na realizaciji ovog projekta “Lingva” je saradivala sa organima lokalne samouprave i načelnikom Raškog okruga. Na lokalnom nivou, kao svoj doprinos borbi protiv korupcije Skupština Opštine je formirala svoju komisiju za borbu protiv korupcije sa-

stavljenu od pet članova – predstavnika svih političkih stranaka (pozicije i opozicije). Ali građani se i dalje, sa najviše poverenja, obraćaju upravo „Lingvi“ da prijave slučajeve korupcije, koju prepoznaju kao antikorupcijski centar. Njihovi rezultati su sledeći:

- Predstavnici vlasti u sektorima koji su označeni u društvu kao oni sa najvećim stepenom korupcije učestvovali su u kontakt emisijama na lokalnoj televiziji. Slučajevi korupcije se sada prijavljuju opštinskoj Komisiji za borbu protiv korupcije; sednice Komisije za borbu protiv korupcije su sada javne i njihovom radu prisustvuju predstavnici medija i NVO sektora.
- Građani sve više prijavljuju slučajeve korupcije i javno govore o korupciji u društvu i u organima lokalne samouprave. Neposredno se obraćaju Komisiji za borbu protiv korupcije, prijavljuju slučajeve sumnje u korupciju nadležnim državnim organima i traže preduzimanje zakonskih mera.

Forum za romsku inicijativu iz Leskovca je sproveo projekat *Priprema i izrada lokalnih akcionih planova za obrazovanje, zapošljavanje, stanovanje i zdravlje Roma u okviru Dekade Roma 2005 -2015.*

U prethodnom periodu ova organizacija se bavila sledećim aktivnostima: 1) sagledavanjem uzroka i posledica lošeg stanja u obrazovanju dece i omladine Roma i pronalaženjem načina i metoda za rešavanje pomenutog stanja; 2) zaštitom ljudskih prava, posebno prava manjina i etničkih grupa; 3) pospešivanjem i raz-

vojom informisanja i izdavačke delatnosti na romskom jeziku. Cilj ovog projekta je informisanje i animiranje, kao i razvijanje navika i odgovornosti, pojedinaca, grupa, organizacija i institucija za izmenu nepovoljnog položaja Roma i njihovo uključivanje u tokove društva (obrazovanje, zapošljavanje, zdravstvena zaštita, afirmacija romske kulture). Posredno, ovim projektom želeli su da ukažu na multietičnu i multikulturalnu strukturu regiona.

Projekat je sproveden na teritoriji opštine Leskovac i podrazumevao je saradnju sa više institucija: leskovačkim školama i vrtićima, muzejom, Domom kulture, lokalnom samoupravom, Zdravstvenim centrom, medijima i preduzećima. U početku su nailazili na razne probleme, koji se uglavnom svode na nerazumevanje suštine istaknutih problema, kao i na neprihvatanje predložene metodologije njihovog rešavanja. Ali članovi Foruma za romsku inicijativu su te probleme rešavali edukacijom, informisanjem (imali su više nastupa na lokalnim televizijama i radijskim stanicama) i predlaganjem metodologije koja je u nekim sredinama već pokazala veoma pozitivne rezultate. Postigli su sledeće rezultate:

- Afirmativna akcija upisa učenika Roma u srednje škole i na fakultete.
- Proširen pristup romskoj deci u predškolsko vaspitanje.
- Funkcionalno opismenjavanje odraslih Roma,
- Izgrađeno je 20 kuća najsiromašnijim romskim porodicama.
- Ostvarena je veća vidljivost romskih organizacija i udruženja, a pre svega FK-a „Veternica“ i KUD-a „Ševket Ibrahimović“.

- Bolji je pristup zdravstvenom osiguranju Roma.
- Otvorena je TV emisija „Romski krug – Romani rota“ na romsko-srpskom jeziku, pri TV Leskovac, čiji je osnivač Opština Leskovac.

Romski Info centar iz Kragujevca je radio na izradi *Strategije za obrazovanje Roma u Kragujevcu* u saradnji sa Skupštinom grada Kragujevca.

U toku osam godina rada ova organizacija se uglavnom bavila obrazovanjem, informisanjem i izdavanjem publikacija, za sledeće ciljne grupe – deca, mladi i žene. Aktivisti RIC-a učestvovali su u kreiranju strategije poboljšanja kvaliteta života Roma, organizovali preko 50 različitih vrsta seminara, preko 20 seminara za žene, osmislili su i realizovali preko 25 programa za razvoj romskog civilnog sektora, organizovali četiri konferencije, uradili preko 40 ciklusa radionica (u svakom ciklusu od po najmanje 16 radionica), organizovali i sproveli šest kampanja, objavili preko 30 publikacija, i realizovali preko 20 drugih programa (vidi www.ric.org.yu).

Ovaj specifičan projekat su pokrenuli na osnovu svog dugogodišnjeg rada na problemima Roma, jer nije postojala strategija za obrazovanje Roma na lokalnom nivou. Projekat je rađen s ciljem da formira tim/mrežu za izradu lokalne strategije za integraciju romske dece i omladine u sistemu obrazovanja. Projekatne aktivnosti su se sastojale u: informisanju lokalnog stanovništva o problemima romske zajednice, stvaranju baza podataka, pripremama, da bi konačno usledilo usvajanje teksta Strategije. Sarađivali su sa mnogim stručnjacima iz: Nacionalne službe za

zapošljavanje – filijalom u Kragujevcu, Centra za socijalni rad u Kragujevcu, Ministarstva prosvete i sporta – odeljenjem u Kragujevcu, osnovnih i srednjih škola i vrtića. Od samog početka projekta mediji su izveštavali o radu tima: više puta u toku samog kreiranja Strategije članovi tima su gostovali na lokalnim radijima i televizijama u emisijama sa temom obrazovanja, gde su izveštavali o samom toku rada na Strategiji. Prezentaciju prve Strategije za obrazovanje Roma u Kragujevcu zabeležili su novinari i snimatelji tri lokalne televizije i više dopisnika novinskih agencija. Postigli su brojne rezultate:

- Na početku rada na projektu Gradonačelnik grada Kragujevca Vlatko Rajković, dao je podršku ovoj inicijativi.
- Napisana Strategija zvanično je usvojena na sednici Skupštine grada Kragujevca 4. juna 2004. godine.
- Skupština grada Kragujevca organizovala je javnu promociju Strategije. Na prezentaciji Strategije aktivno učešće uzeli su Gradonačelnik Vlatko Rajković i potpredsednik za resor obrazovanja, Predrag Cvetković, zatim tim za pisanje lokalne Strategije, direktori osnovnih i srednjih škola iz Kragujevca, predstavnici NVO iz Kragujevca...
- Kragujevac je postao pozitivan primer grada koji je usvojio ovu vrstu strategije. Danas počinju da se kreiraju strategije za obrazovanje Roma u Subotici i Valjevu, kao i u mnogim drugim opštinama u Srbiji. Članovi tima su pozivani da prenesu svoja iskustva iz pisanja kragujevačke Strategije timovima u drugim gradovima.

- Projekat je uticao na donosiocce odluka u osnovnim i srednjim školama u Kragujevcu.
- Pokrenute su javne institucije u rešavanju “korak po korak” problema romske zajednice, putem medija, sastanaka i ličnih kontakata.
- Informisani su romski roditelji o značaju obrazovanja.
- Afirmisano je preko 30 mladih ljudi u uključivanju u rešavanju sopstvenih problema kroz programe “mladi rade za mlade”.
- Urađena je publikacija teksta Strategije za obrazovanje Roma.
- Štampan je izveštaj o samom radu tima.

Organizacije koje su uspele da **uspostave partnerski odnos sa lokalnom samoupravom tokom realizacije specifičnog projekta** su to uradile kroz sledeće projekte:

Udruženje građana “Svetionik”, iz Loznice, je u saradnji sa Centrom za socijalni rad (CSR), Zdravstvenim centrom, policijom i školama dve godine sprovodilo projekat *Utočište – SOS telefon i savetovalište za žrtve nasilja*. Cilj projekta je prevashodno neposredna pomoć i podrška ženama i deci žrtvama porodičnog nasilja, ali i povećanje osetljivosti javnosti za nasilje u porodici i uključivanje svih relevantnih institucija i ustanova u rešavanje problema. “Prilikom osnivanja Svetionika bile smo motivisane

željom da učinimo naš grad i širu zajednicu boljim mestom za sve njegove žitelje, i da svojim znanjem i aktivnostima omogućimo onima koji su za to zainteresovani, ili im je neka vrsta psihosocijalne podrške i pomoći potrebna – da je i dobiju na odgovarajući način, pravovremeno i pre svega – besplatno. Takođe smatramo da je ovo dobar način preuzimanja odgovornosti i aktivnog učešća u javnom životu zajednice.”

U okviru samog projekta „Utočište – SOS telefon i savetova lište za žrtve nasilja“ je za dve godine bilo: oko 400 poziva na SOS telefon, oko 200 osoba je prošlo kroz psihološko savetova lište, oko 150 njih je dobilo pravnu pomoć. Prpratni program projekta podrazumevao je organizaciju radionica za 400 srednjoškolaca i obuku za 30 predstavnika odgovarajućih institucija. Projekat se odvijao bez posebnih problema, posebno kad je briga o konkretnim osobama – žrtvama nasilja u pitanju. Nailazili su na ukorenjene predrasude u lokalnoj sredini o ovoj problematici protiv kojih su se borili informisanjem, upornošću, radom i obukama. Tako da je i odziv u javnosti bio sve bolji kako je vreme odmicalo. Mediji su besplatno oglašavali rad SOS-a i emitovali priloge o svim bitnim događajima u okviru projekta.

Kao svoj najveći uspeh vide to što je kompletna SOS služba na kraju institucionalizovana u okviru CSR-a uz finansijsku podršku Opštine Loznica:

- Na prvom mestu je broj osoba kojima su pomogli i sve što su one imale da saopšte.
- OUP Loznica je u svom godišnjem izveštaju pomenuo postojanje službe SOS telefona kao veoma značajnu pomoć.

- Uhapšen je jedan muškarac zbog pokušaja incesta, a njegovo šestoro dece smešteno u hraniteljske porodice.
- Došlo je do promene svesti o porodičnom nasilju u mnogim segmentima društva.
- Institucionalizovana je kompletna SOS služba (nakon dve godine, koliko je bila pri organizaciji “Svetionik”) u CSR Loznica.
- Izdvajaju se redovna sredstva iz opštinskog budžeta u iznosu od 200.000 dinara (što je vrlo redak primer održivosti ovakve službe, i sigurno se može smatrati zuzetnim uspehom).

Užički Centar za prava deteta je realizovao trogodišnji, okružni (na teritoriji Zlatiborskog okruga) projekat – *Izgradnja kapaciteta za kvalitetno predškolsko obrazovanje* – u koji su bili uključeni profesionalci i osoblje iz svih vrtića u Zlatiborskom okrugu, kao i roditelji dece i predstavnici lokalnih vlasti.

Na osnovu prethodne analize podataka prikupljenih na terenu – koji su govorili o malom obuhvatu dece predškolskim obrazovanjem, nedostupnošću predškolskog obrazovanja svoj deci, zastarelim metodama rada u vrtićima, nerazvijenim programima, nezadovoljavajućim uslovima boravka dece u vrtićima – pristupilo se izradi projekta koji bi odgovorio na ove potrebe.

Cilj projekta je bio da u vrtićima Zlatiborskog okruga poboljša organizacione, tehničke, kadrovske i programske potencijale za

razvoj predškolskog obrazovanja i da omogući pristup tom obrazovanju za svu decu. Cilj je ostvaren edukacijom kadra, razvojem programa rada, opremanjem i adaptacijom vrtića i obezbeđivanjem sredstava za inovativne programe. Posebna pažnja bila je posvećena razvoju partnerskih odnosa vrtića i roditelja i otvaranju vrtića kao ustanova prema lokalnoj zajednici.

Početni korak je bio formiranje timova za razvoj vrtića. U sastav timova ušli su zaposleni u vrtiću, roditelji i predstavnici lokalnih vlasti koji su u narednim koracima razvijali akcione planove za razvoj vrtića i implementirali te akcione planove u svojim zajednicama. Na početku su nailazili na nisku motivisanost vaspitača, kao i na nedovoljnu zainteresovanost lokalnih vlasti, ali je i to, uz dodatne sastanke sa rukovodstvima vrtića i predstavnicima lokalnih vlasti, rešeno. Naišli su na veoma dobar odziv u javnosti. O aktivnostima projekta izveštavali su skoro svi štampani i elektronski mediji na teritoriji Zlatiborskog okruga i to veoma pozitivno. Često mediji su bili i partneri na projektu. Rezultati su sledeći:

- U svim vrtićima u 10 opština Zlatiborskog okruga formirani su timovi vaspitača, roditelja i predstavnika lokalne zajednice sa ciljem razvoja predškolsko obrazovanja.
- Preko 18000 dece učestvovalo je u različitim programima i aktivnostima kojima nisu imali pristup ranije.
- Preko 250 roditelja aktivno uključeno u rad vrtića.
- Preko 250 profesionalaca zaposlenih u vrtićima prošlo je intenzivnu obuku za razvoj svojih znanja i veština.

Centar za ljudska prava i demokratiju iz Užica je kroz nekoliko projekata razvijao saradnju sa lokalnom samoupravom u Užicu. Jedan projekat, *Putokaz*, se bavi rešavanjem socijalne problematike nezaposlenih, dva – *Javni ekološki radovi I i II* su ekološke akcije, a četvrti, *Nova znanja za treće doba*, se bavio stvaranjem novih i razvijanjem postojećih vaninstitucionalnih oblika podrške i zbrinjavanja starih osoba na teritoriji opštine Užice.

Putokaz je ponudio inovativne modele povezivanja svih partnera zainteresovanih za rešavanje socijalne problematike nezaposlenih. Ciljevi projekta su bili da osnaže i podrže nezaposlene i partnerske organizacije stvaranjem mreže novih usluga dostupnih svim zainteresovanim grupama i da osnuju resurs centar za nezaposlene. Indirektna ciljna grupa su bile porodice nezaposlenih, članovi lokalne zajednice sa teritorija MZ-ca, i predstavnici MSP – između 700 i 1000 lica. Ključne aktivnosti projekta su: osnovni informatički kurs za 100 korisnika, viši informatički kurs, kurs fotografije, edukacija o partnerstvima, niz ekonomsko-edukacionih treninga »Kako plasirati svoje znanje kao robu«, javna predavanja i prezentacije, izrada web-site, uspostavljanje socijalnog dijaloga. Očekivani efekat projekta je povećan nivo samozapošljavanja, otvoreni socijalni dijalog, mreža uslužnih šaltera u kancelarijama MZ namenjena nezaposlenim. Realizacijom projekta je bilo obuhvaćeno 140 korisnika.

Javni ekološki radovi – obavljena identifikacija i uklanjanje 157 divljih deponija na teritoriji opština Bajina Bašta i Užice u saradnji sa lokalnim samoupravama i članovima lokalnih mesnih zajednica.

Javnost je pozitivno reagovala na obaveštenja o oba projekta. Postigli su sledeće rezultate:

- Putokaz – podigao kapacitete nezaposlenih i tokom realizacije se zaposlilo 25 osoba. Uvećani su ljudski i tehnički kapaciteti svih partnera i poboljšana međusobna komunikacija i poverenje.
- Otklonjeno 157 divljih deponija, ciljna grupa osoba koje su bile angažovane na poslovima je nastavila dalju edukaciju svojih sugrađana radi očuvanja urađenog.
- Kroz projekat Nova znanja za treće doba – lokalna samouprava je po prvi put inicirala kreiranje inovativnih oblika vaninstitucionalne podrške starim osobama. Tokom realizacije 22 polaznika su osposobljeni za rad na računaru.

Novosadska novinarska škola već pet godina dodeljuje godišnju nagradu najboljem mladom novinaru/novinarki iz Novog Sada, iz oblasti pisanog novinarstva, radija ili televizije na većinskom jeziku i na jezicima manjina.

U svom desetogodišnjem radu Novosadska novinarska škola je uspela da izraste u vodeću organizaciju čija je primarna delatnost specijalističko, alternativno obrazovanje novinara na teritoriji Vojvodine. Programi NNŠ su prepoznatljivi i njihov kvalitet je priznat u struci. Pored edukacije Novosadska novinarska škola ima za cilj i da ohrabri mlade novinare i novinarsku profesiju. Cilj ovog specifičnog projekta je podstrek mladim novinarima i poboljšanje kvaliteta novinarske profesije uopšte. Utvrđena komi-

sija prati i ocenjuje rad predloženih mladih novinara novosadskih medija i nakon jednomesečnog monitoringa bira najboljeg mladog, kreativnog, profesionalnog i odgovornog novinara koji je izuzetan u pristupu, nepristrasnosti, toleranciji i načinu izražavanja u svakodnevnoj medijskoj praksi u informativnim programima medijskih kuća.

Do 2004. godine projekat je realizovan u saradnji sa Izvršnim odborom grada Novog Sada, Sekretarijatom za informacije i novosadskim medijima. Promenom vladajuće strukture prestaje i njihova saradnja koju su nekoliko puta, bezuspešno pokušali da obnove. Ali, uz pomoć Konrad Adenauer fondacije, tradicija je nastavljena. Mediji uvek rado prate ovaj događaj – direktno se odnosi na medije, a i svečanost dodele nagrade u Gradskoj kući decembra meseca svake godine je uvek javna i predstavlja događaj za ceo grad.

Dosadašnji rezultati ovog projekta su sledeći:

- Godišnju nagradu je od njenog ustanovljenja pa do sada dobilo ukupno 5 novinara (2001-2006). Nagrada se uručuje svake godine, ciklično, najboljem novinaru iz različitog segmenta novinarstva. Jedne godine se uručuje najboljem mladom novinaru iz oblasti štampanih medija, druge godine radijskom novinaru, a treće televizijskom.
- Osim podstreka, novinari koji su dobili godišnju nagradu NNŠ postali su izuzetno uvaženi u svojim redakcijama. Iako se ova nagrada dodeljuje pojedincu, veliki doprinos ima i čitava redakcijska kuća.

- Osim što ima neposredan uticaj na dobitnike nagrada i njihove redakcijske kuće, projekat utiče i na novinarski podmladak uopšte i na čitavu medijsku scenu Novog Sada.

Udruženje građana K- Town Group iz Kosjerića je ove godine realizovalo peti po redu Međunarodni umetnički kamp u saradnji sa Skupštinom Opštine Kosjerić (finansijska pomoć, ustupanje prostora i logistička podrška) i mnogim institucijama u gradu – radiom Kosjerić, Domom kulture, gradskom bibliotekom, turističkom organizacijom...

I ovog avgusta je, kao i prethodne četiri godine, u Kosjeriću održana redovna međunarodna manifestacija koja okuplja ljude iz celog sveta, uglavnom mlade, a svojim sadržajem promoviše multikulturalnost, savremena kulturna stremljenja i unapređuje kulturni život ovog mesta. Za kamp se već može reći da prerasta u tradicionalni i da dobija sve veću popularnost među kampovima u Srbiji, ali i u inostranstvu, jer pojedini učesnici dolaze po treći, pa čak i četvrti put zaredom. Značaj kampa bitan je pre svega za lokalnu sredinu koja relativno sporo prihvata kulturne promene. *Radio Kosjerić* redovno je izveštavao i svakodnevno prikazivao rad na kampu u svom programu. Pored lokalnog medija, kamp su propratili i *Radio Beograd 1*, *Radio i TV Požega*, *Radio Užice*, *Novosti*, *Ekspres* i *Danas*. Samo na ovom petom kampu postigli su sledeće rezultate (koji se množe pet puta ukoliko se računa na svih pet kampova):

- Na kampu je stvaralo i umetnički se izražavalo 100 učesnika i učesnica – od kojih je njih 26-oro iz 14 zemalja ši-

rom sveta, njih 24-oro su domaći učesnici, a njih 50 su deca iz Kosjerića.

- Stvaralo se u okviru 5 umetničkih radionica – artinterakt, zidno slikarstvo, muzička, kreativno pisanje i dečja.
- Artinterakt radionica je organizovala dva predavanja na teme “Elementi i principi vizuelne i interaktivne umetnosti” i “Automatsko kreativno crtanje”. Zatim dva ulična performansa, dnevni koji je bio namenjen prvenstveno deci koji je uključivao maskembal, crtanje na ulici, mali teatar i školu žongliranja i večernji koji se sastojao od instalacija, video radova, interaktivne umetnosti uključujući građane i experimentalnog teatra. Završni program prezentovan je 14. avgusta u turskom hanu u Kosjeriću. Na istom su prikazane video instalacije, crteži/grafike, instalacije, organizovan interaktivni performans sa bojama u kome su i građani učestvovali.
- U okviru muzičke radionice učesnici su iskomponovali 15 kompozicija sa zvukovnim elementima iz različitih nacija, koje je prezentovala publici u Kosjeriću 14. avgusta, i u Beogradu 15. avgusta.
- Učesnici radionice *zidnog slikarstva* su oslikali mural na stepenicama koje se nalaze na glavnoj ulici i tako ulepšali grad.
- Radionica *kreativnog pisanja* je u svom radu koristila multidisciplinarno predstavljanje poezije kroz skečeve, video radove, umetničke instalacije, razglednice. Organizovano

je veće poezije, štampane brošure sa utiscima o Kosjeriću koje su kroz stihove objašnjavale impresije učesnika o samom gradu, štampane razglednice o Kosjeriću, zbirka poezije koja je nastala na kampu.

- Dečja pozorišna radionica pripremila je dečju lutkarsku predstavu “Mačke u visokom društvu”, načinila 16 lutaka i 2 kostima i izvela predstavu publici u Kosjeriću, 14. avgusta.
- Glavni program kampa (filmovi, izložbe, koncert, predstava) izveden je 14. avgusta u prostorijama Narodne biblioteke u Kosjeriću, gradskim stepenicama i turskom hanu i 15. avgusta u prostorijama Gradske biblioteke u Beogradu. Procenjuje se da je glavne programe kampa videlo oko 500 posetilaca, dok je ukupan broj posetilaca svih programa tokom kampa oko 1.000 ljudi.

Film Publik Art iz Niša je u okviru svog dugogodišnjeg programa *Živeti sa prirodom* organizovao *Festival hortikulture*.

U okviru istog programa film Publik Art je organizovao više manifestacija i festivala u Nišu, od kojih su neke već postale i tradicionalne (festival čaja, međunarodni festival vode i cvetni bazar). Sve festivale prati i vrlo bogata izdavačka delatnost iz odgovarajućih oblasti (vidi). *Festival hortikulture* organizovan je s ciljem da utiče na način razmišljanja, ponašanja i elementarno poštovanje zakona i ponašanja u skladu sa evropskim standardima. I ovaj festival, kao i mnogi drugi koje Film publik Art organi-

zuje, naišao je na izuzetan odziv javnosti, građana i medija. U okviru prošlogodišnjeg festivala hortikulture je:

- Izlagalo 45 cvećara i raznih radnji i malih privrednika koji se bave uzgojem cveća i rasadnog materijala, kao i proizvodnjom alata i opreme
- Izdata edicija knjiga Živeti sa prirodom dipl. Ing. Milice Buhhe o dekorativnim biljkama i uređenju zelenih površina, koja obuhvata 3 knjige: Cvetnice i aromatične biljke u vašem vrtu, Četinari, žive ograde i zelene skulpture, i Aromatične i lekovite biljke.

SOS telefon za žene i decu žrtve nasilja iz Grocke je u okviru posebnog projekta, *Saradnja sa institucijama*, aktivno saradivao sa Centrom za socijalni rad, MUP-om Grocka (dve inspektorke su bile zadužene za rad na porodičnom nasilju) i Domom zdravlja Grocka (lekari i medicinski radnici koji su zaduženi za dokumentovanje nasilja) na rešavanju problema porodičnog nasilja u Grockoj. Od juna meseca 2000. godine pa do sada uspešno je realizovano sedam projekata i uspostavljena je saradnju sa svim lokalnim relevantnim institucijama. Tako uspostavljena mreža zasniva se na redovnim jednomesečnim sastancima sa predstavnicima tih institucija, na kojima se razmatraju konkretni slučajevi nasilja u lokalnoj zajednici i planira kako da ih što brže i efektivnije reše. Osim toga, zajedničkim akcijama i kampanjama radi se i na razbijanju predrasuda vezanih za nasilje u porodici, kao i na prevenciji. Sa svim lokalnim institucijama potpisan je memorandum o saradnji.

Cilj ovog specifičnog projekta je da se dođe do bržih i efikasnijih mehanizama zaštite žrtava nasilja i da se skрати procedura prilikom rešavanja slučajeva porodičnog nasilja, kroz usko povezanu i koordinisanu saradnju svih relevantnih institucija na teritoriji opštine Grocka.

O ovom projektu koji je i posle tri godine aktivan redovno izveštavaju lokalni mediji – opštinski list *Gročanske novine* i lokalne radio stanice. Rezultati ovog trogodišnjeg projekta do sada su:

- Od sto posto slučajeva koje smo obradili na sastancima 65% je efikasno rešeno u periodu od tri meseca.
- Za period od tri godine obrađeno je preko 200 slučajeva, što je zapravo 200 žena sa decom koje su žrtve porodičnog nasilja.

Organizacija “Dobro drvo” iz Zaječara je u realizaciji projekta *Zaječar – grad svih* imala partnersku organizaciju u Opštini Zaječar, a i usko je saradivala sa direktnim korisnicima projekta – osobama sa invaliditetom, koje su bile vrlo aktivne i angažovane na ostvarenju aktivnosti projekta.

U misiji ove organizacije, između ostalog, stoji i sledeće – osnaživanje građana i institucija sistema radi stvaranja društva sa jednakim uslovima za život svih građana bez obzira na različitosti (invalidnost, nacionalna pripadnost, nadarenost...). Oni su na osnovu svog dosadašnjeg rada i poznavanja potreba ove ciljne grupe – osoba sa invaliditeom, inicirali projekat *Zaječar – grad svih*, i obratili se Opštini Zaječar sa ponudom da im budu partneri u realizaciji projekta.

Cilj je bio pobuditi svest građana i opštinske uprave o pravima osoba sa invaliditetom, arhitektonski rešiti problem dostupnosti grada izgradnjom koridora od sedam kilometara sa oborenim ivičnjacima u vitalnim delovima grada u kojima osobe s invaliditetom zadovoljavaju svakodnevne životne potrebe.

Njihovi rezultati su naišli na odobravanja osoba sa invaliditetom, pozitivna zapažanja inostranih partnera Opštine, a o njima su izveštavali Radio televizija Zaječar, lokalni list Timok i RTS:

- Bolnica, sportsko rekreativni centar, park šuma Kraljevica i centar grada postali su dostupni osobama s invaliditetom tako što im je omogućeno kretanje gradom u kolicima.
- Ovo arhitektonsko rešenje pogodnije je i za kretanje starih lica, roditelja sa decom u kolicima, ili privremeno hendikepiranih osoba.
- Kroz realizaciju projekta uspostavljeni su poverenje i saradnje opštine i nevladinog sektora;
- Porasla je svest građana o problemima osoba s invaliditetom.
- Povećana je uključenost osoba sa invaliditetom u svakodnevni život grada.

Udruženje građana Sretenje iz Požege je realizovalo projekat "Monitoring Zakona o slobodnom pristupu informacijama od opšteg interesa u posedu javnih vlasti". Projekat se spro-

vodio u svih pet opština Zlatiborskog okruga – Požegi, Kosjeriću, Arilju, Užicu i u Čajetini uz saradnju sa lokalnim samoupravama i uz podršku lokalnih medija koji su pratili sve projektne aktivnosti.

Monitoring Zakona o slobodnom pristupu informacijama od opšteg interesa u posedu javnih vlasti sproveden je kako bi se danas pretežno zatvorene državne institucije reformisale u odgovoran servis građana, čiji je rad podložan i dostupan kontroli građana, a građanima omogućilo uživanje prava na informacije od javnog značaja. Projekat je realizovan u saradnji sa Koalicijom za slobodu pristupa informacijama koju čini 12 organizacija u Srbiji. Realizacija projekta je trajala godinu dana, a tokom realizacije uočene probleme (nepoštovanje zadatih rokova, nezainteresovanost potražilaca informacija i medija da se problem reši, nepoštovanje zakona) – tek treba rešavati. Usled nedostatka sredstava malo koja “započeta priča” je privedena kraju, mada se uspehom može smatrati i to što je sagledano stanje stvari u oblastima kojima su se bavili, a samim tim i mehanizmi koji mogu doprineti rešavanju uočenih problema.

Veliki uspeh je postignut sa organima lokalne samouprave i medijima. Svi lokalni mediji su izveštavali o aktivnostima na projektu u svih pet gradova u kojima su realizovane aktivnosti. Kao svoje rezultate aktivisti Sretenja ističu da su imali priliku da realizujući ovaj projekat “steknu veliki kredibilitet u okruženju, kako kod organa javne vlasti, tako i kod građana i medija. Stvoreni su preduslovi da u saradnji sa drugim nevladinim organizacijama započnemo aktivnosti koje će doprineti značajnim promenama u cilju uspešnijeg razvoja civilnog društva i brže približavanje zajednici evropskih naroda – uspostavljanje standarada”.

Udruženje građana Sretenje iz Požege je, zatim, realizovalo i dva vrlo slična projekta jedan za drugim. Reč je o ustanovljenju *Volonterskog centra Sretenje Požega*, kao i oformljenju *Omladinskih volonterskih centara* i u tri susedne opštine: u Užicu, Arilju i u Guči. U realizaciji ova dva projekta Sretenje je saradivalo sa preko 50 organizacija i institucija u lokalnoj zajednici i u regionu Zapadne Srbije (Gradski garnizon Požega, Opštinska uprava Požega, Verska zajednica Požega, Uprava javnih prihoda Požega, Kulturni centar Požega, JKP Ž' Naš dom" Požega, Narodno pozorište Užice, Centar za socijalni rad Užice, Centar za socijalni rad Arilje, Dom za nezbrinutu decu "Petar Radovanovi"ć Užice, NVO-ima: Užički Centar za ljudska prava i demokratiju, Centar kreativnog okupljanja Arilje, Odbor za ljudska prava Valjevo, Ekološko udruženje Guča, Dečiji centar Užice, CRNPSZS- Užice...)

Ciljna grupa su bili mladi, koji su uglavnom bili neaktivni. Jedino obrazovanje koje stiču je kroz nastavne sadržaje koje propisuje Ministarstvo prosvete i sporta. Postojeći sistem školstva nedovoljno aktivira učenike, te ni ne iznenađuje što oni školu doživljavaju kao stereotipnu instituciju koja im ne pruža za potrebe savremenog društva i života relevantne potrebna znanja i veštine. Saradnici Sretenja su smatrali da mladi poseduju energiju, kreativnost i želju za promenom i da mogu postati deo aktivan društva i doprijeti vidljivim promenama. U tom smislu su organizovali *Volonterski centar Sretenje Požega*, sa ciljem da uspostave neplaćenu berze rada i animiraju institucije sistema i potencijalne volontera da prođu potrebnu edukaciju za upravljanje ljudskim resursima na jedan drugačiji način, gde će se kreirati nova radna mesta uz potrebne opise poslova a po modelu Volonterskog centra Beograd.

Tako su uspešno uspostavili drugi volonterski centar u Srbiji i neplaćenu berzu rada, formirali bazu podataka za institucije/organizacije koje su bile spremne da prođu edukaciju i da angažuju volontere, kao i bazu podataka o volonterima koji su prošli edukaciju o načinu i interesima volontiranja i povezali ih na lokalnom nivou. Izveli su niz akcija iz ekologije i humanitarnih akcija u rešavanju socijalnih problema u lokalnoj zajednici.

Nailazili su na razne probleme: zatvorenost institucija sistema, neprepoznavanje potrebe za volontiranjem u smislu prepoznavanja interesa od volontiranja kako institucija sistema tako i kod potencijalnih volontera, lidere u institucijama koji nisu bili spremni da prihvate nove načine funkcionisanja... Svesni da je volonterstvo ipak nešto novo u našem društvu, organizovali su kampanje u medijima kojima su promovisali volontiranje, lobirali kod svih pomenutih aktera da se uključe u projektne aktivnosti, služili se ličnim kontaktima u institucijama i koristili autoritet donatora koji su tad bili aktivni u regionu.

Realizujući ovaj projekat UG Sretenje je osnažila svoj status u lokalnoj zajednici i postala poznata po svojim aktivnostima u Zlatiborskom okrugu i u Zapadnoj Srbiji. Na projektu je ostvarena odlična saradnja sa lokalnim i regionalnim medijima: TV Požega, Radio Požega i Radio Luna.

Na osnovu uspostavljenog volonterskog centra u okviru UG Sretenje Požega i baze podataka o volonterima i institucijama koje su angažovale volontere planiraju da preslikaju model i stečena iskustva realizovanog projekta u susedne opštine Užice, Arilje, i Guču. Uz promociju volonterizma i njegovog značaja za razvoj civilnog društva, ovi centri animiraju mlade ljude da volon-

tiraju i da tako stiču iskustva u komunikaciji, timskom radu i sagledaju funkcionisanje institucija i njihovu ulogu u lokalnim zajednicama. Projekat se ostvarivao uz pomoć srednjih škola u 4 pomenuta grada, lokalne nevladine organizacije i institucija u kojima su mladi započinjali volontiranje.

Njihovi uspesi na oba projekta su:

- Radionice o volonterima je prošlo 650 srednjoškolaca uzrasta od 15 do 18 godina.
- Realizacijom ovog projekta uspeali su da animiraju određen broj institucija u četiri opštine da otpočnu dizajniranje poslova za volonterske pozicije, kao i to da određen broj institucija/organizacija angažuje volontere na određenim poslovima i zadacima.
- Uspeli su da animiraju veliki broj sugrađana da se uključe u aktivnosti projekta i da započnu sa rešavanjem nekih od uočenih problema vezanih za zaštitu životne sredine, socijalnih problema i ljudskih prava.
- Institucije su pristale da angažuju volontere i na taj način svoj rad učine dostupnim u lokalnoj zajednici.
- Predstavnici lokalnih vlasti su prihvatili da u SO Požega angazuju volontere na određene poslove i zadatke.
- Formirana je baza podataka o institucijama i volonterima i neplaćena berza rada je zaživela u lokalnim zajednicama.

Od projekata koji podrazumevaju **saradnju sa lokalnim institucijama i službama**, navodimo sledeće:

Humano urbana mreža, HUM, i psihosocijalno savetovalište HUM iz Beograda su na realizaciji projekta *Suočavanje sa traumom* ostvarili saradnju sa sledećim institucijama – Studentskom poliklinikom, Institutom za majku i dete “Dr. Vukan Čupić” i sa Domom zdravlja Palilula.

Cilj ovog projekta je bio uspostavljanje mreže službi i institucija koje se bave mentalnim zdravljem i socijalnom politikom i da se zaposleni u tim institucijama dodatno edukuju po Tavistok metodi rada na posledicama traume i stresa. U edukaciju je uključeno kako osoblje pomenutih službi, tako i osoblje nevladinih organizacija koje se bave ugroženim grupama stanovništva (mladim, ženama, manjinama, izbeglim licima, osobama sa invaliditetom).

Projekat je realizovan na području nekoliko beogradskih opština – Palilula, Novi Beograd, Zemun, Bežanija i Vračar. Tokom realizacije nailazilo se na mnoge probleme: Prvobitno je uspostavljena saradnja sa Opštinom Novi Beograd, ali je prekinuta zbog nepoštovanja rokova i preuzetih obaveza. Kasnije su nastavili da neposredno saraduju sa navedenim institucijama. Naišli su na odličan odziv u javnosti. Postigli su sledeće rezultate:

- Napravljen je valjan, za Srbiju prilagođen program obuke za psihosocijalno savetovanje za smanjivanje traume i posledica, za smanjivanje nasilja u porodici.

- Otvoreno je psihosocijalno savetovalište.
- Ostvaren je uvid u potrebe za psihosocijalnim pristupom, i konstatovano da su te potrebe ne samo velike, već da vremenom rastu.
- Ustanovljen je znatno visok nivo stresa i potencijalni transtgeneracijski prenos stresogenih naučenih obrazaca u okviru porodice, ali i kulturne klime.
- Ustanovljeno je postojanje realne gladi za znanjem i za učešćem u “community based approach” ali je letargija kao posledica PTSP-ja visoko inhibirajući faktor.
- Formirana je ekipa visoko profesionalizovanih stručnjaka (spec. neuropsihologija, preventiva, psihoterapeuti raznih modaliteta).
- Sproveden je trening za 24 nova psihosocijalna savetnika, kao i treninzi za 94 sekundarno edukovanih psihosocijalnih savetnika.

Organizacija Oaza iz Beograda je realizovala projekat *Partnerstvo za zdravlje* u saradnji sa Domom zdravlja Voždovac. Ove organizacije su potpisale memorandum o partnerstvu 2004. godine i razvile saradnju na vrlo visokom nivou.

Projekat je imao za cilj unapređenje sistema zdravstvene zaštite romskog stanovništva na teritoriji opštine Voždovac. U prvoj fazi projekta službenici Doma zdravlja i Oaze su prošli edukaciju iz oblasti upravljanja ljudskim resursima koju je orga-

nizovao Oxfam – donator projekta. Zatim su oformljeni terenski timovi sastavljeni od lekara, medicinske sestre i predstavnika Oaze koji su počeli da identifikuju zdravstvene potrebe romskog stanovništva u lokalnoj zajednici. U drugoj fazi projekta terenski timovi su radili direktno na terenu u romskim naseljima. Ovakva vrsta saradnje je nastavljena i po završetku projekta. Članovi Oaze i službenici Doma zdravlja koji su sačinjavali terenske timove postigli su veliki ugled među romskim stanovništvom. Postigli su i zavidne rezultate:

- Veliki broj predavanja iz oblasti primarne zdravstvene zaštite u romskim naseljima
- Visok procenat poseta žena ginekologu
- Smanjenje žutice
- Vakcinisano je 98% romske dece
- Veliki broj majki je prošao edukaciju za ishranu i negu odojčadi
- Povećala se prevencija i zaštita od side
- Održan je i veliki broj predavanja o trgovini ljudima – sex trafficking-u

Organizacije koje su dobile **namensku finansijsku pomoć** za realizaciju određenih aktivnosti su to ostvarile kroz sledeće projekte:

Udruženje građana Kwart iz Kraljeva je uz saradnju sa Centrom za socijalni rad i uz skromnu finansijsku pomoć lokalne samouprave organizovalo radionice iz nenasilne komunikacije za 20 mladih ljudi iz različitih organizacija, političkih partija, medija.

Ova organizacija se uglavnom bavi razvojem i edukacijom omladine u Kraljevu. Nažalost, nisu imali konkretne brojke o rasprostranjenosti nasilja i merljive pokazatelje loše komunikacije na svim nivoima, ali do takvih podataka je i inače teško doći. Ipak, bavljenjem ovim problemom uvideli su da je nasilje veoma prisutno u svakodnevnom životu ljudi, pa su samim tim postali svesni potrebe za njegovim organizovanijim rešavanjem. U našoj zajednici se ovim problemom retko ko bavi a naročito ne na ovaj način.

Centru za socijalni rad u Kraljevu su se obratili za stručnu pomoć za edukaciju pet mladih ljudi – budućih trenera iz oblasti nenasilne komunikacije. Cilj projekta je bio da se grupe od po 20 mladih osoba osposobe za rešavanje problema u komunikaciji kao i da steknu veštine korišćenja nenasilne komunikacije. Ovaj projekat nije imao za cilj količinski merljive rezultate.

Građanski pokret za zaštitu životne sredine iz Novog Pazara je uz finansijsku pomoć Javnog komunalnog preduzeća

Čistoća sprovelo projekat *Omladinski eko pokret*. U početku su se usredsredili na čišćenje zelenih površina, a sve potonje aktivnosti su nastale spontano. Sam projekat imao je za cilj da pokrene mlade da aktivno učestvuju u donošenju odluka za rešavanje ekoloških problema: "Cilj nam je bio da se i mladi pitaju za određene odluke koje nadležni donose, da uključimo mlade i ostalo lokalno stanovništvo u realizaciju aktivnosti koje su potekle iz Omladinskog eko centra, kao što je čišćenje parka i zelenih površina, sprovođenje kampanje za zaštitu vode".

Ove ciljeve su ostvarivali kroz aktivnosti koje su doprinosile izvanrednom odzivu mladih i ostalih građana. Formiranje eko centra bila je prva aktivnost ovog projekta. Potom je usledilo medijsko predstavljanje koje je doprinelo da se mladi odazovu i uključe u projektne aktivnosti prvenstveno ekološke kampanje za zaštitu voda, zatim u organizovanje eko talasa na jednom lokalnom radiju. Mladi ljudi su naročito bili zainteresovani za učešće na seminarima. Uspeli su da animiraju i starije građane da se uključe u čišćenje zelenih površina. Svoje ciljeve realizovali su isključivo svojom dobrom voljom i upornošću. To je bio njihov pokretač i njihova snaga.

Projekat je direktno uključio 116 mladih ljudi u realizaciju preko 3000 aktivnosti. Projekat je naišao i na veliku podršku lokalnih medija. O njihovim akcijama izveštavali su: TV Jedinstvo, RTV Novi Pazar i Radio Stari grad. Kao svoje najveće dostignuće vide upravo to što su uspeli da animiraju mlade da se uključe u akcije zaštite životne sredine, a uključivanjem mladih i njihovim delovanjem probude i starije sugrađane.

NVO Prijatelji Brodareva je uz finansijsku pomoć lokalne samouprave, u prostorijama mesne biblioteke i u saradnji sa

Učiteljskim fakultetom iz Užica organizovala *Besedničko veče u Brodarevu*. Cilj projekta je da se pokrene bilo kakva kulturna aktivnost u malom mestu koje nema kulturnih sadržaja, a gde postoji veliko interesovanje građana za ovakva dešavanja. Projekat je realizovan u saradnji sa Učiteljskim fakultetom Užice, odakle je profesor književnosti dr Miomir Milinković sa studentima održao veoma uspešno besedničko veče. Realizaciju projekta neposredno je novčano pomogla SO Prijepolje, a veliki broj prisutnih je bio oduševljen ovom manifestacijom.

- Vest je objavljena u dnevnim novinama.
- Na besedničkoj večeri se predstavilo nekoliko sugrađana – književnih stvaralaca, kojima je ovo učešće bilo podsticaj da dalje nastave svoj rad.

Nepušački edukativni centar – RP iz Kragujevca je u saradnji sa Sekretarijatom za zdravstvo i socijalnu politiku Skupštine grada Kragujevca izdao *Nepušački bilten, NEC*, i organizovao okrugli sto na temu “Nepušenje i srpska tranzicija”.

“Nepušački edukativni centar-RP” osnovan je sa ciljem istraživanja, informisanja, obrazovanja i afirmacije nepušača (osoba koje ne konzumiraju duvan i duvanske prerađevine), razvijanja svesti o štetnosti pušenja kod nepušača i prikupljanja pomoći za socijalno ugrožene nepušače, ustanove i organizacije koje leče obolele od bolesti nastalih pušenjem. Kako bi ostvarili misiju i ciljeve “Nepušački edukativni centar-RP” istražuje, prikuplja i obrađuje naučnu i stručnu literaturu o štetnostima pušenja po

zdravlje ljudi; objavljuje knjige i druge publikacije o štetnostima pušenja; organizuje stručne manifestacije u ovoj oblasti; prikuplja pomoć i distribuira je socijalno ugroženim nepušačima, ustanovama i organizacijama koje leče obolele od bolesti nastalih pušenjem i promoviše kulturu nepušenja, zdravog načina života, sporta i rekreacije. Jedan od projekata koji je u skladu sa njihovom misijom i stremi ispunjenju njihovih ciljeva je i izdavanje *Nepušačkog biltena*. Cilj je bio da uključe javnost i NVO u rešavanje problema pušenja na javnim mestima kao i da animiraju predstavnike NVO-a da učestvuju u ovim akcijama. U realizaciji aktivnosti nailazili su na razne probleme – od nedostatka novca do promene strukture vlasti u Opštini. Rešavali su ih kako god su stigli. Gde god su mogli nešto da urade bez novca, to su i uradili, ili su odlagali termine izlazaka biltena. Kod promene vlasti, pismeno su obavestili novu da njihov projekat treba da se dovrši, zatražili sastanak sa novim gradskim stručnjakom za socijalnu politiku, predočili mu završnicu projekta i ubedili da je neophodna podrška grada za dovršetak.

Mediji su posvetili punu pažnju praćenju ovog projekta. Goštovali su na mnogim lokalnim medijima – RTV Kragujevac, Kanalu 9 i nedeljnom listu *Svetlost*. Postigli su sledeće:

- U Skupštini grada je pre donošenja republičkog zakona o Zabrani pušenja na javnim mestima zabranjeno konzumiranje duvana na sastancima i konferencijama za novinare. Sada se u gradu više novoformiranih i uskonespecijalizovanih organizacija bavi rešavanjem problema pušenja.

Organizacije koje su saradivale sa lokalnom samoupravom tako što su dobile određeni **prostor na korišćenje** (pritom je važno razlikovati korišćenje prostora na duži vremenski period i jednokratno korišćenje) su to uradile kroz sledeće projekte:

Humanitarna grupa Aurora iz Bora je tokom realizacije dva usko povezana projekta – *Mozaik centar za dnevno okupacijske aktivnosti osoba sa invaliditetom* i *Grad jednak za sve* usko saradivala sa mnogim institucijama u Boru: Opštinom (oni su im bili partneri na projektu), Centrom za socijalni rad, zdravstvenim centrom; kao i sa zvaničnim udruženjima osoba sa invaliditetom: Udruženje osoba sa multipleks sklerozom, Udruženje gluvih i nagluvih, Udruženje slepih, Udruženje dece sa invaliditetom...

Formiranje novog centra koji do tada nije postojao u gradu u kome se okupljaju osobe sa svim vrstama invaliditeta, bez obzira na starosnu strukturu. U radu Centra učestvuje tim stručnjaka: lekar neurolog, psiholog, sociolog, soc.radnik, fizijatar, fizioterapeut, defektolog, domaćin centra iz redova osoba sa invaliditetom, dva vaspitača, administrativni radnik, vozač. Centar je bio otvoren 11-12 sati dnevno, osim subote, kada radi samo četiri sata i nedelje, kada je centar zatvoren. U Centru je stvorena baza podataka, otvoreni dosijei svih korisnika. Centar je opremljen doktorskom ordinacijom, salom za terapeutske aktivnosti, sobom sa racunarima, kuhinjom i igraonicom.

Opština je dala prostor i obezbeđivala sredstva za najam prostora od 160 m². Odeljenje za privredne i društvene delatno-

sti je radilo na upoređivanju i sređivanju baze podataka sa našom iz Centra. Administrativni radnik iz tog odeljenja je bilo angažovano lice i u našem Centru.

U toku samog projekta održan je otvoreni studio na loklanoj TV, dva okrugla stola u Opštini Bor, dve radio emisije na lokalnom radiju.

Vrlo su zadovoljni postignutim rezultatima:

- Od 2004. god. Centar Mozaik je otvoren i radi do dana današnjeg sa istom namenom.
- Sve što je napravljeno u gradu tokom realizacije projekta (rampe, zvučni semafori) sada se održava.

Organizacija “Osmeh” iz Vrbasa je pored nekoliko projekata koji se bave problematikom mladih ljudi, realizovala i projekat *Omladinski centar kao jedna od linija saradnje*, u saradnji sa lokalnom samoupravom u Vrbasu koja je ustupila prostor za rad omladinskog centra, Crvenim krstom, Medicinskim centrom i Centrom za socijalni rad.

Cilj projekta je bio da osnaži mlade da uzmu aktivno učešće u životu i kreiranju lokalne zajedice. Cilj je ostvaren kroz niz aktivnosti kao što su: edukacija i osnaživanje mladih, priprema i pomoć u realizaciji njihovih samostalnih akcija, koordinacioni sastanci... Projekat je obuhvatio oko 200 srednjoškolaca i oko 20 njihovih nastavnika u Vrbasu. Posredno je uticao i na njihove roditelje i vršnjake, kao i na širu zajednicu Vrbasa. Pretpostavljeni problemi su predupređeni samom postavkom aktivnosti, a pre-

poznavanje budućih problema uticalo je na osmišljavanje narednih aktivnosti.

Lokalni mediji su sve vreme pratili njihov rad. Rezultati su brojni:

- Osnovana su dva srednjoškolska parlamenta.
- Priprema se osnivanje gradskog đačkog parlamenta.
- Formirani su opštinski odbori za prevenciju narkomanije, populacionu politiku i reproduktivno zdravlje kao posledica realizacije specifičnih projekata
- Formirano je i koordinaciono telo koje se bavi povećanjem zaštite dece od zlostavljanja i zanemarivanja (u saradnji sa CSR).

Otvorene perspektive iz Subotice su radile na promociji Strategije za smanjenje siromaštva Republike Srbije kroz projekat *Smanjenje siromaštva putem lokalnog razvoja* – uloga lokalne samouprave.

Otvorene perspektive su učestvovala u Savetodavnom odboru za civilno društvo prilikom izrade Strategije za smanjenje siromaštva Republike Srbije, pa su kasnije rešile da nastave svoj rad kroz promociju SSS na lokalnom nivou. Organizovali su okrugli sto sa prezentacijama i diskusijom namenjen službenicima lokalne samouprave, lokalnim socijalnim institucijama, nevladinim organizacijama i medijima. Lokalne novine su dva puta izveštavale o ovom događaju, a i lokalne televizije su napravile dve reportaže o

tome, ali i pored toga, postignuti rezultati nisu sasvim zadovoljavajući. Naime, u periodu posle prezentacije i okruglog stola postojala je zainteresovanost čelnika i funkcionera lokalne samouprave za temu, pa su kasnije prihvatili i razne aktivnosti koje su sledile u okviru sledećih projekata (na pr. obeležavanje svetskog dana siromaštva). Međutim, sama svest o postojanju Nacionalne strategije za smanjenje siromaštva nije bila dovoljna i nije uticala na to da se ovaj dokument prihvati kao polazna tačka u slučaju raznih drugih dokumenata i programa razvoja.

Centar za istraživanje u politici – Argument Prijepolje je u organizaciji projekta *Multietnička tolerancija i saradnja građana i lokalne vlasti*, saradivao sa lokalnom samoupravom. Dobili su prostor u kome se odigrala javna debata i službenici lokalne samouprave su došli kao učesnici. Pošto je Prijepolje multietnička opština, organizatori su želeli da pokažu da je multietničnost Prijepolja bogatstvo koje treba čuvati i promovisati u zajedničkoj saradnji građana i lokalne vlasti. Zato su organizovali javnu debatu sa temom *Multietnička tolerancija i saradnja građana i lokalne vlasti*, koja je održana u Domu kulture sa učesnicima iz lokalne samouprave, nevladinih organizacija, političkih partija i verskih zajednica iz Prijepolja. O ovom događaju su izveštavali svi lokalni mediji, a kao rezultat Argument Prijepolje navodi to da su građani dobili priliku da saraduju sa lokalnim vlastima.

Dodatak

Kontakti svih organizacija koje su uključene u ovu analizu

VOJVODINA

Novosadska novinarska škola NNŠ, Novi Sad,

Zmaj Jovina 4; kontakt: Elena Popović, website:

www.novinarska-skola.org.yu

Epicentar, Novi Sad, Veljka Petrovica 6; kontakt: Đorđe Mojic, e-mail: ink@eunet.yu

Osmeħ, Vrbas, Maršala Tita 141; kontakt: Slavica Matijašević, e-mail: m Slavica yu@yahoo.com

PAAD, Centar za sociokulturološke izuzetnosti, Novi Bečej, Petra Drapsina 19; kontakt: Saša Dujin, website: www.paad.org.yu

Hera, Bačka Topola; kontakt: Bačka 1, 24 300 Bačka Topola, Gordana Dozet, Vera Stojanović, 024/714-140, 063/8252-378, hera@tippnet.co.yu

Forum žena, Mali Idoš; kontakt: Udarnička 28, 24 321 Mali Idoš, Gordana Radulović, Eržebet Zidai, 063/8758-284, 063/8856-226, zs idai@tippnet.co.yu

Otvorene perspective, Subotica; kontakt: Limska 12,
24000 Subotica, Verona Molnar, 024/551736,
064/2539343, 024/557001, e-mail: verona@eunet.yu

Kultura Nova, Novi Sad, Preradovićeve 123/231, 21132
Petrovaradin, Novi Sad, Grad Novi Sad, Milan Vračar, tel/fax:
+38121433171

CENTRALNA SRBIJA

Regionalni centar građanske akcije “Lingva”, Kraljevo,
Ulica Vuka Karadzica broj 14; kontakt: Radovan Milićević,
website: www.forumnvo.org.yu, www.zamislisrbiju.org

Udruženje građana KVART, Kraljevo, Karađorđeva 73;
kontakt: Vladimir Petrović, website: www.kvart.org.yu

Nepusacki edukativni centar,
Dragobraca–Kragujevac, Igumana Pajsija 10; kontakt:
Milisav Pajević, e-mail necorg@netster.com

Romski Information Centar (RIC), Kragujevac, Atinska
81/3; kontakt: Rozalija Ilić, website: www.ric.org.yu

Millennium, Kragujevac; kontakt: Vlada Paunović,
e-mail: ngo@eunet.yu

Asocijacija romske solidarnosti, Kragujevac; kontakt:
Ratka Mitrovića 31, 34 209 Maršić-Kragujevac, Bogoljub
Đorđević, Milan Šerifović, 034/381-242, darkora@ptt.yu

Ekološki pokret “Bela breza”, Kruševac, kontakt:
Kosančićeva 6, 37 000 Kruševac, Viktor Domjan,
037/430-966, belabreza@yahoo.com

Eko klub “Zeleni putokazi”, Raška; kontakt: Dušana
Dražovića 33, 36 350 Raška, Zoran Simović, Zoran Pokimica,
064/2962-652, 064/2122-826, zoljas@ptt.yu

Stablo, Kragujevac, Svetozara Markovića 10, 34000
Kragujevac, Kragujevac, Grad Kragujevac, Milan Petrović,
stablog@ptt.yu

ZAPADNA SRBIJA

Odbor za ljudska prava, Valjevo, Karađorđeva 117
(sedište organizacije) i Dušanova 22 (radna kancelarija);
kontakt: Aleksandar Milijašević, website: www.odbor.org.yu

Društvo romske omladine, Valjevo

Udruženje građana Sretenje, Požega, Nemanjina 12;
kontakt: Zdenka Kovačević, website: www.sretenje.org.yu

K-TOWN GROUP, Kosjerić, Kneza Alekese Popovića 46;
kontakt: Predrag Diković, website: www.ktowngroup.org.yu

Udruženje građana Svetionik, Loznica, Alekse Stojnića
25; kontakt: Aleksandra Gajić, website: www.nvo-loznica.net

Užički centar za prava deteta, Jug Bogdanova 19;
kontakt: Radovan Cicvarić, e-mail: ciler@eunet.yu

Užički centar za ljudska prava i demokratiju, Vojvode Putnika bb; kontakt: Brankica Jeremić, e-mail: uzcentar@infosky.net , uzcentar@cepeline.net

Neformalna grupa građana “Iskrice”, Loznica; kontakt: Bulevar Dositeja Obradovića 58, 15 300 Loznica, Nada Đurić, Ivana Vujić, 064/2380-451, 064/2908-720, iskraloz@yahoo.com , www.nvo-loznica.net

Udruženje paraplegičara mačvanskog okruga, Šabac, V. Brane br 2 , 15000 Šabac, Slaviša Savić, 015/320224, upsabac@ptt.yu

ISTOČNA SRBIJA

Udruženje građana-humanitarna grupa, Aurora, Bor, Bobijeva 72; kontakt: Radovanovic Suzana, e-mail: suzanar@ptt.yu

Dobro Drvo, Zaječar, Vojvode Mišića 25; Kursulina 13-III/5; kontakt: Milanović Lidija, e-mail: zivetiza@ptt.yu

Gurgusovačka edukativna asocijacija GEA, Knjaževac; kontakt: Branka Radičevića 14/19, 19 300 Knjaževac, Saša Marinković, Tatjana Aleksić, 019/733-571, Brr442704@eunet.yu

Snaga sela, Knjaževac, Ćirila i Metodija 13, 19350 Knjaževac, Milutin Milutinović, 019/734 842, litumin77@yahoo.com

SANDŽAK

Centar za ljudska prava Priboj, Veljka Vlahovica 16;
kontakt: Radojka Colovic, e-mail: r_colovic@yahoo.com

Centar za istraživanje u politici, Argument, Prijepolje,
Izeta Čavića br.36; kontakt: Slobodan Martinović, website:
www.bitovik.org.yu

Građanski pokret za zaštitu životne sredine, Novi Pazar,
Hadžet 59; kontakt: Kladničanin Fahrudin, e-mail:
kladicanin@hotmail.com

NVO "Prijatelji Brodareva", kontakt: Esad Kurbegovic,
website: www.brodarevo.info

Udruženje građana "Destinikon", Sjenica; kontakt:
Nova bb, poštanski fah 38, 36 310 Sjenica, Milena Pećanin,
Salih Saračević, 063/661-331, destinik@verat.net

Eko klub "Zeleni putokazi", Raška, Dušana Dražovića
33 36 350 Raška, Zoran Simović, zoljas@ptt.yu, 064
2962652

Impuls, Tutin, libarska 16, 36 320 Tutin, Dženeta Agović,
impuls@verat.net, 063 607 888

JUŽNA SRBIJA

Film Publik Art, Niš, Bul.Dr.Zorana Đinđića 6-8; kontakt:
Miomir Magdevski, website: www.filmpublikart.net

Forum za romsku inicijativu, Leskovac, naselje “Slavka Zlatanovića”, ul. Devata 2; kontakt: Kurtić Tane, e-mail: macađ@info-net.co.yu

Odred izviđača “Josif Pančić”, Niš, Trg Svetog Save 31b, 18 000 Niš, Goran Ivanović, dragan@pancic.org, 064 166 2399

BEOGRAD

Humano urbana mreza (HUM) i Psihosocijalno savetovaliste HUM, Omladinskih Brigada 48/3, Novi Beograd; kontakt: Evica Busarac, website: <http://humnaourb.tripod.com>

SOS telefon za žene i decu žrtve nasilja, Masarikova 5/XII, kontakt: Lada Protić, e-mail: ladap@drenik.net

SOS telefon za zene i decu zrtve nasilja-Grocka, Bulevar Oslobođenja br.16, Grocka; kontakt: Biljana Branković, e-mail: brank038@eunet.yu

Dunavski venac, Borča, Ivana Milutinovića 10a, 11 211 Borča, Beograd, Dragan Mladenović, 011 33 22 535, tasagagi@eunet.yu

Romski centar, Obrenovac, Vojvode Mišića 189, 11 500 Obrenovac, Beograd, Dejan Cvetković, 011/87-23-144, cajna@absolutok.net

CIP - Katalogzacija u publikaciji
Narodna biblioteka Srbije, Beograd

352.9.07(497.11)

ROSANDIĆ, Ružica

Učešće građana u odlučivanju na lokalnom nivou / Ružica Rosandić,
Ružica Dabić, Jelena Mihailović. - Beograd : Centar za mir i razvoj
demokratije, 2006 (Beograd : Caligraph). - 88 str. : tabele ; 21 cm

Tiraž 500. - Napomene i bibliografske reference uz tekst.

ISBN 86-82297-85-X

1. Dabić, Ružica 2. Mihailović, Jelena

a) Lokalna samouprava - Srbija

COBISS. SR – ID 136754188